

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EDİB AHMED BİN
MAHMUD YÜKNEKÎ

GÜNÜMÜZ DİLİYLE
Atebetü'l-Hakâyık
GERÇEKLERİN
EŞİĞİ

HAZIRLAYAN YAŞAR ÇAĞBAYIR

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

Edib Ahmed bin Mahmud Y knek 

Günümüz Diliyle
ATEBETÜ'L-HAK YIK
GERÇEKLERİN EŞİĞİ

Hazırlayan:
YAŞAR ÇAĞBAYIR

YAYIN NU: 768
KÜLTÜR SERİSİ: 396

1. Basım: 2009
2. BASIM

T.C.
KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI
16267

ISBN 978-975-437-723-1

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Ankara irtibat bürosu:

Yüksel Caddesi 32/4 Kızılay - Ankara

Tel: (0312) 431 96 49

İnternet: www.otuken.com.tr

E-posta: otuken@otuken.com.tr

Kapak Tasarımı: GNG Tanıtım

Dizgi - Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Yeditepe Ofset

Baskı: Yayılcık Matbaası (0212)6125860

Maltepe mah. Litros yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203

Topkapı-Zeytinburnu

Cilt: Yedigün Mücellithanesi

İstanbul - Subat 2013

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	7
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM GERÇEKLERİN EŞİĞİ YA DA GERÇEKLERE GİRİŞ

TANRI'YI ULULAMA.....	13
PEYGAMBERE ÖVGÜ	14
DÖRT SAHABEYE ÖVGÜ	14
BÜYÜK EMİR MUHAMMED DÂD İSPEHSÂLÂR BEY'E ÖVGÜ	16
KİTABIN YAZILMASI HAKKINDA	17
BİLGİNİN YARARI BİLGİSİZLİĞİN ZARARI	18
DİLİNİ KORUMAK.....	19
DÜNYA BİR KONAK YERİDİR	21
CÖMERTLİK VE CİMRİLİK.....	23
ALÇAK GÖNÜLLÜLÜK VE KİBİR.....	24
HİRS.....	25
YARDIMSEVERLİK, UYSALLIK VE DİĞER İYİLİKLER	26
GÜNÜMÜZ DÜZENİNİN BOZUKLUĞU	28
KİTAP SAHİBİNDEN OKUYUCUYA	31
EDİB AHMED HAKKINDA -I-.....	32
EDİB AHMED HAKKINDA -II-.....	32
EDİB AHMED HAKKINDA -III-.....	32

İKİNCİ BÖLÜM
ATEBETÜ'L-HAKÂYİK HAKKINDA

ATEBETÜ'L-HAKÂYİK ve YAZARI.....	37
Atebetü'l-Hakâyik'in Anlamı	45
Konusu ve Özellikleri.....	48
Atebetü'l-Hakâyik'in Nüshaları.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ATEBETÜ'L-HAKÂYİK NÜSHALARINDAN
ÖRNEK SAYFALAR
55

KAYNAKLAR.....	65
İNDEKS	69

Ön Söz

İçinde bulunduğumuz çağa “bilgi çağı” adını takanlara hak vermemek mümkün değildir. Bilgiye ulaşma, bilgi edinme kolaylaştı ve edinilenleri kullanma yolları da alabilmesine çoğaldı. Bu edinme kolaylığı ve kullanma yöntemlerindeki çokluk, insanlık için pek çok sorunu da beraberinde getirdi. Onu insanlığın hayrına kullanmak isteyen kadar, kötü amaçlarına alet etmeye kalkışan da dolu.

Geçtiğimiz yüzyıl içinde teknolojiye ileri olmak veya ilerlemek gözde bir hedef iken, bugün ister istemez bilgi edinme hızı önem kazandı. Çünkü bilgi olmadan tekniğin kullanımı mümkün görülüyor. Bilgiye ne kadar hızlı ulaşılsa teknik de o kadar işlerlik kazanıyor. Öte yandan bilgiye de tekniğin verileri ile ve teknik sayesinde çabuklukla ulaşma imkânına sahibiz. Bilişimin ana kaynağı teknik, tekniğinki de bilişim ve bilgiye ulaşma hızı. Birbiri ile karşılıklı destekleme ve güdüleme ilişkisi içindeler. Ne biri, ne de öteki tercih sebebi. Bir madalyonun iki yüzü gibi ayrılmaz ikili durumunda. Şurası da kesin, bilgi olmadan teknoloji yeterli olmuyor.

Bilgi çağının nimetlerinden üst düzeyde yararlanmasını becerebilen ülkeler bilgi ve teknolojiye üstünlük sağlamış durumdalar. Bu üstünlükleri onlara hem dünya ekonomisini, hem dünya kültürünü, hem de dünya siyasetini ellerinde bulundurma hakkını sağlamış gibi görünüyor.

Sözünü ettiğimiz bilgiye ulaşım kolaylığı sayesinde dünyanın öbür ucundaki yayınlara ulaşmak işten bile değil artık. Yalnız bu yayınlar arasından zararlı olanları ayıklamak ve zararlı görülenlere karşı herhangi bir yasaklama da getirmek oldukça zor. Bu iş için kılı kırk yarmak gerek. Bu kılı kırk yaracak olan beyinlerin öncelikle kendi değerlerini, kendi bilgi kaynaklarını tanımış, görmüş ve özümsemiş olması gerekiyor. Yoksa bu ayrımını başarmak hiç mi hiç kolay değil. Bu yüzden gençlerimizin önce millî değerlerimizi yansıtan eserleri tanıyıp bilmeleri gerekir.

Bilginin ve bilgi edinmenin erdemi hakkında hem dinî, hem de millî kaynaklarımız az değildir. Lise yıllarımda üç yıl boyunca okuduğumuz *Dilbilgisi* kitabımızın şimdi hangi konuyla ilgili olduğunu hatırlamadığım bir yerinde, sonradan *Kutadgu Bilig*'den alınma olduğunu öğrendiğim bir dörtlük vardı:

“bilig bil özünge orun kıl töre

“bilig bilse özke idi berk tura

“biligsiz yürek til negüke yarar

“bilig birle suv teg kamuğka yara”

Bu sözler beni çok etkilemişti. Bilginin insana sağladığı maddî üstünlükler ve manevî yüceliklerden sonra asıl hedef gösteriliyordu. Edindiğin bilgilerle “su gibi” herkese yararlı

ol, diyordu. Demek ki bilgid¹den amaç yararlı olmak, bilgi edinmenin en üst hedefi ise *herkese yararlı olmak*. Halkımız, kendisine bir bardak su ikram edene “*Su gibi aziz ol!*” duasında bulunmazlar mı?

Kendi kültür dünyamızda, bin yıl öncesinden bilginin erdemi ve kullanılışı ile ilgili bazı ipuçları verilmiş, bu amaçla ciltlerle eserler yazılmıştır.

Bu kitaplardan birisi de *Atebetü'l-Hakâyık*'tır.

Önceki yıllarda aynı amaçla *Kutadgu Bilig*'i gençlerimin okuyup anlayabilmesi için “*günümüz Türkçesi*”ne aktarmıştım. Gördüğü ilgi, böyle bir çalışmanın hedefine ulaştığının belgesidir.

Şimdi de *Kutadgu Bilig*'den yarım yüzyıl kadar sonra kaleme alınarak, yine *Kutadgu Bilig* gibi yörenin yöneticisine sunulmuş bir *ahlâk ve öğüt kitabı* olan *Atebetü'l-Hakâyık*'ı günümüz Türkçesine aktardım. Bu aktarmayı yaparken serbest davrandım, ama özüne sadık kaldım. Onun sözlerini kelimesi kelimesine çevirmedi. Çünkü burada bir bilimsel inceleme yapmaktan öte gençlerimizin *Atebetü'l-Hakâyık*'la yüz yüze gelmelerini amaçladım. Akademik olarak Arat hocamız çok güzel bir inceleme sergilemiştir. Eğer bilimsel arayış söz konusu ise Arat hocamızın kaynaklarda verdiği kitabına ve diğerlerine başvurulabilir. Böyle bir eserin varlığından ve özünden haberdar olmaları için gençlere oldukça yararlı olacağı kanaatindeyim. Onlar *Atebetü'l-Hakâyık*'ın konusunu ve özünü tanımış olacaklardır. Zaten bu kitabın amacı, okuyan genci eserin aslına yönlendirmektir.

Bu tür kitaplarda alışılmış olan bir yöntem vardır. Önce eser ve yazarı tanıtılır. Sonra esere geçilir. Ben bir takım

araştırma notları arasında gençlerin sıkılmaması için önce çeviriyi verdim. Daha sonra da eser, yazarı ve devri hakkında mevcut bilgileri kitabın sonuna ekledim.

Günümüz Diliyle Atebetü'l-Hakâyık umarım “bilgi çağı” koşturmacasında, “bilgi”yi “erdem”e yoldaş kılmanın insanlık hayrına bir gayret olduğunu kavramada yardımcı olur.

Söke, 24 Kasım 2008

Yaşar ÇAĞBAYIR

BİRİNCİ BÖLÜM
GERÇEKLERİN EŞİĞİ
YADA
GERÇEKLERE GİRİŞ

Bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

Tanrı'yı Ululama

Yârab, ben sana çok hamd eder, kurtuluşu ancak senin rahmetinden beklerim. Allah'ım sen her türlü övgü ve **takdirin** üstünde bir kudrete sahipsin. Senin bu üstünlüğünü hiçbir dil ifadeye muktedir değilken benim bu dilim mi **seni**, sana lââyık bir şekilde senâ edebilecek? Ben bu dilimin, **her** türlü övgü ve takdirin üstünde bir kudret sahibi Rabb'im olan seni gereğince övmeye yetmeyeceğini biliyorum. Ama yine de bütün gücümle seni övmek istiyorum. Gücümün yettiği kadar söyleyebilmem için bana yardım et Yarab.

Canlı ve cansız, yürüyen ve uçan her şey senin varlığının tanığıdır.

Senin birliğine delil aramaya kalkışan kimse küçücük ve tek bir nesnede bile binlerce delil bulur. Ben şuna kesin olarak inandım: Yok iken beni yarattığın gibi yok eder ve sonra diriltirsin.

Ey şüphe yolunda koşan kişi, uyan artık; gel, ölmeden önce kendini ateşten kurtar. O Kadir-i Mutlak'ın senin için yarattığı gece ile gündüz birbiri ardınca bir uyum içinde gelir

gider durur. Kadir Mevlâ gündüzü giderip geceyi kondurur, geceyi giderip tekrar tan yerini açartır.

Ölüden diri, diriden de ölüyü çıkarır¹; bakınca bunu çok iyi anlarsın. O, kudret sahibi yüce bir Allah'tır. Ölülerini diriltmek ona çok kolay gelir.

Peygambere Övgü

Şimdi de o sevgili peygamberin erdemlerinden bir kaç söz dinle. Aklını çetin, zekânı keskin eyle ve sözümü iyi anla. O, kulların en seçkini ve risaletle şereflendirilen en mutlu kişi olarak yaratılmışların içinde onun bir eşi daha yoktur. Resuller birer beyaz yüz ise o, bu ak yüzlere gözdür. Eğer onlar al yanak ise, o da bu al yanakta bir bendir. Onun adını anmak ve övmek şeker şerbet olmalı ki dilim adını andıkça ağzım tatlanıyor. Bugün benden salâvat ulaşsın ki yarın bunaltı beni sardığında elimden tutar olsun.

Dört Sahabeye Övgü

Yine onları anmaktan hiçbir zaman, usanç duymadan peygamberin dört arkadaşına da selâm gönderirim. Atîk²

¹ Âyetin tamamı şöyledir: “Şüphesiz Allah, tohumu ve çekirdeği yaratan, ölüden diriye çıkaran, diriden de ölüyü çıkarandır. İşte Allah budur. O hâlde (haktan) nasıl dönersiniz?” [Sure 6 (En'am) â. 95]

² Atîk¹, [Ar. 'ıtk (eskilik) > 'atîk عتيق (ati:k, k kalın söylenir) sf. 1. Eski zamanlardan kalma; eski; aşını. 2. Antika değerinde; kıymetli. 3. Geçmiş; kadim.

Atîk², [Ar. 'utk (güzellik) > 'atîk عتيق (ati:k, k kalın söylenir) sf. 1. (Kız için) güzel ve genç. 2. Soylu; asil. 3. Kölelikten çıkmış olan; azat edilmiş; azatlı.

unvanlı Ebubekir ile Fârûk³ lâkaplı Ömer, üçüncüsü iki kere nurlanmış⁴ Osman; onların dördüncüsü ise kahraman ve yiğit Ali'dir⁵. Kim bu dört kişi hakkında kötü düşünürse ona benden binlerce lânet olsun.

Allah'ım, sen çok bağışlayan Rabb'imisin; senin karşında ben ne kadar günahkâr bir kul isem de beni affet. Bana fazlından ulaşırsa nefsim kurtulur; yoksa adalet tam yerini bulsun dersen felâketim olur.

Hz. Peygamber, kayın pederi (*Peygamberimizin eşlerinden Hz. Ayyşe, Hz. Ebu Bekir'in kızıdır*) ve en sadık dostu olan bu sahabeye "*cehennemden kurtulmuş*" olduğunu beyanla "*kölelik zincirinden kurtulan*" kişinin durumuna benzeterek "*Atîk*" lâkabını vermiştir.

³ Faruk, [Ar. fark > fârûk فاروق] is. 1. Haklıyı haksızdan **tam olarak** ayırt edebilen kimse. 2. Keskin. 3. İkinci halife Hz. **Ömer (Mekke 591-Medine 644)**'in lâkabıdır. Hz. Ömer daha Müslüman **olmadan** önce yabancılara elçi olarak gönderilir, kabileler arasındaki **anlaşmazlıklarda** hakem veya arabulucu olarak görevlendirilirdi. **Verdiği** kararlar ve söyledikleri doğru çıkardı. Müslüman olduktan sonra ölünceye kadar İslâm'a hizmet etti. Cennetle müjdelenen (aşere-i mübeşşere) on kişiden biridir. Kızı Hafsa (RA)'yı Peygambere vererek onun kayın pederi de olmuştur.

⁴ Hz. Osman, önce Hz. Peygamberin kızı Rukiye ile, onun ölümü üzerine diğer kızı Ümmü Gülsüm ile evlenerek iki kere peygambere damat olmasından dolayı iki kere nurlanmış sayılarak *Zinnureyn* lâkabı verilmiştir.

⁵ Dördüncü halife, Hz. Ali (598-661) peygamberin damadı (Hz. Fatma'nın eşi) ve amcası Ebutalib'in oğlu. Müslümanlığı kabul eden ilk dört kişiden biridir. Aşere-i mübeşşeredendir (Cennetle müjdelenmiş on kişiden biri). Peygamberin kızı Fatma ile evliliğinden olan Hasan ve Hüseyin, peygamberin soyunu devam ettiren torunlarıdır. Kendisine, savaşlarda gösterdiği karamanlıklardan dolayı "Allah'ın aslanı" unvanı verilmiştir. Kahramanlığı kadar edebiyat, tasavvuf ve bilime büyük değer vermesi tanınmıştır. Fıkıh konularında da söz sahibidir.

Büyük Emîr Muhammed Dâd İspehsâlâr Bey'e Övgü

Ey dilim, övgüler döktür, öyle güzel sözler sun ki ben de onları sultanıma armağan edeyim. Sultanımın övgüleri ile süslü bu kitabı okuyan kişinin içi açılsın. Onun iyiliği, cömertliği ve bağıştaki ölçsüzlüğü, övgü sözlerine yabancı ve övgü nedir bilmez kişiyi bile dillendirir, övgüyü öğretir.

O, akıl, anlayış, bilinç ve zekâ yurdu olan sultan, aynı zamanda bilgi madeninin ocağı ve erdem kaynağıdır. O, himmeti Başak Burcunun en parlak ve yüksek yıldızlarından olan Simak⁶ yıldızından daha yüksek tutar. Bağış ve cömertliği onun cana can katan iki sıfatıdır. Halkına karşı çok sevecen, dürüst ve tatlı dillidir. Ancak öfkelenirse aslan kesilir. Güç ve kuvvetçe Hz. Ömer'e, cömertlik ve bağışta ise Hz. Osman'a denktir. Akılca Ayas'ı⁷ geçtiği gibi adalet ve hak gözetmede Nuşirevan⁸ bir hiç kalır. Onun bahşış yağmurun-

⁶ **Simak**, [Ar. simāk سِمَاك] is. 1. Bir şeyi yükseltecek, kaldıracak araç. 2. Balıklar, anlamına gelen bu kelime ile ilgili olarak iki ayrı yıldız bulunmaktadır: **a. Simāk-i a'zel**, Başak burcundaki en parlak yıldızın adı; *alfa Virgo*. **b. Simāk-ı rāmih**, Çoban Takımyıldızının en parlak yıldızı; *Arcturus*; *alfa Boötes*.

⁷ Emevî halifesi Ömer bin Abdülaziz (Medine 638 – Halep 720)'in halifelik (717–720) zamanında Basra'da kadılık yapmış olan İyas bin Muhammed (664–740). Zekâ ve sezgisi ile tanınmış olup hikâyeleri El-Medâni tarafından derlenmiştir. Bu hikâyeler halk tarafından beğenilerek okunduğu gibi Arap edebiyatının da şaheserlerindendir.

⁸ Arapların Nuşirevan-ı âdil veya Kisra, İranlıların “ölmez ruhlu” anlamına gelen Nuşirevan dedikleri Pers Kralı Hüsrev I. Anorşarvan (531–579). Bizanslılarla yaptığı savaşlarda büyük başarılar kazandı. Göktürklerin yardımı ile Eftalitleri yenerek doğu sınırını Öküz'e kadar genişletti, Yemen'i aldı (570). Adalet, iffet, cömertlik ve hoş-

dan bulutlar utanır. Bu sözün doğruluğunu düşmanları bile doğrulamıştır. Ey Sultanımın erdemlerini saymaya kalkışan şaşkın, çöldeki kumları, küçük taşları saymak mümkün olur mu? Yönetim, siyaset, uyanıklık ve eli açıklık, bir de adaleti ekle; bütün bunların ne demek olduğunu iyi düşün. Bunlara bir de onur, insanlık, mertlik ekleyip hepsini Kadir Mevlâ'm sultanıma bağışlamış. Bulut küçük bir damlacık su bile hediye etse deniz, bunu az veya çok demeden kabullenir. Sultanım keremce denizden bin kat daha ileridedir. Benim şu küçük hediyemi kabul etmek lûtfünde bulunursa buna şaşmamak gerekir.

Kitabın Yazılması Hakkında

Dâd İspehsâlâr Beyin adı, yeryüzünde sürekli kalsın diye ben bu kitabı yazdım.

Kitabımı gören ve işiten herkes sultanımı dua ile ansın diye...

Onun sevgisi ile gönüller coşsun, onun anısı ile yeryüzü dolsun diye...

Gelecek kuşaklar arasında onun adının yüce ve değerli bulunarak anılmasını diledim.

Bakan da, okuyan da yararlansın diye kitabımı az bulunur fakat değerli sözlerle süsledim.

Düğün sahibi eş ve dostlarını unutmadığını belirtmek için onlara davetiye yerine belik (hediye) gönderir. Akrabalar da geline sevgi ve bağlılıklarını ifade için belik verirler. Özelikle damat en güzel, en değerli belığı sunar. Böylece onun gönlünde derin bir yer etmeyi umarlar.

görü sahibi olduğu için büyük bir ün kazandı. Göktürk kağanı İstemi Han'ın damadı olup Kayan ile evli idi.

Ben de sevgili sultanıma sevgimi ve bağlılığımı belgelendirmek için şu sözlerimi yazıp hediye ediyorum.

Bilginin Yararı Bilgisizliğin Zararı

Benim sözlerimin temelinde bilgi vardır. Ey dost sen de gönlünü bilgi sahibi kişilere bağla. Mutluluğa giden yol bilgi ile bulunur. Mutluluğa ulaşabilmek için sen de bilgi edin.

Bilgili insan, değerli para gibidir. Cahil ve bilgisiz insan ise değersiz bir puldur. Bilgili ile bilgisiz denk olur mu? Nice bilgili kadın, bilgi sayesinde erkekten üstün; nice bilgisiz erkek, kadından daha zayıf kaldı.

Kemik için ilik ne kadar gerekli ise insan için de bilgi o kadar gereklidir. İnsanın yakışıklılığı akıldan, kemiğinki de ilikten gelir. Bilgisizin hâli iliksiz kemik gibidir; etsiz iliksiz kemiğe kimse rağbet etmez.

Bilgili kişi varlığını belli eder. Bilgisiz hayatta olsa bile yitik sayılır. Bilgi sahibi kendi ölse de adı ölmez. Bilgisizin ise daha sağlığında adı unutulur.

Bilginin değerini bilen kimse için bilgi sahibi birisi, bin bilgisize denktir. Bilginin değerini, onu sınavanlar ölçtü. Şimdi deneyerek, ölçüp tartarak çevrene bir bak; bilgi kadar yararlı başka bir şey bulabiliyor musun?

Bilginler yukarılara bilgi sayesinde yükseldiler. Bilgisizlik yüzünden kimi insan da aşağılara düştü. Bilgiyi aramaktan, edinmekten usanma. Allah'ın resûlü "*Bilgi Çin'de olsa da siz arayın.*"⁹ diye buyurdu.

Bilgili bilgiyi arar, çünkü bilgiyi arayan bilgili olur. Ey

⁹ Bu hadîs *mevzû*'dur.

dost, bilginin tadına ve zevkine ancak bilgi sahipleri varır. Şunu çok iyi bil ki bilginin değeri de ancak bilgi sayesinde anlaşılır. Bilgiyi, odun gibi bilgisiz biri ne yapsın?

Bilgisize gerçek söz yavan gelir. Ona öğüt ve tavsiye yarar sağlamaz. Nice kirli şeyler yıkamakla temizlenir de cahillik yıkanmakla temizlenmeyecek kadar berbat bir kirdir. Buyruldu ki *“Allah hiçbir zaman bilgisizliği yüceltmemiştir.”* Söyleyen doğru buyurmuştur.

Bilgiliye bak, her işin zamanını bilerek girer ve işini bilerek yapar; sonunda da pişman olmaz. Her ne iş olursa olsun bilgisizin kısmetine pişmanlık çıkar. Çünkü onun bundan başka bir kısmeti yoktur.

Bilgili kişi ancak çok gerekli olanı söyler. Gereksiz olan sözü içinde tutar, gizler. Cahil söylediği bütün sözleri anlamadan, düşünmeden söyler ve kendi dili ile kendi başını derde sokar. Buyrulmuştur ki, *“İnsanın ölümü iki çenesi arasındadır.”*

Yaratan Mevlâ, ancak bilgi ile bilinir. Bilgisizlikten bir hayır gören var mıdır? Bilgisizlik yüzünden, öz eliyle put yapıp ve sonra bu yaptığına *“Rabb'im budur!”* diyen o kadar çok insan var ki.

Bilgilerin sözü öğüt, nasihat ve edepten ibarettir. İster Acem, ister Arap olsun, bilgiliyi, bütün milletler övdü. Bilgi, malı olmayan için tükenmez bir servettir. Bilgi, soysuz için bile ayıplanamaz bir soydur.

Dilini Korumak

Dinle, bilgi sahibi neler diyor neler: “Edebin en başında gelen, dilini gözetmektir”. Dilini mahfazasında tut ki dışın kırılmasın. Eğer dilin mahfazasından çıkarsa dışını kırar.

Düşünerek, tasarlayarak söyleyen adamın sözü, sözlerin en iyisidir. Yanşak (geveze) dil, yenilmez bir düşmandır. Sözlerini başıboş salma, dilini sağlam tut. Dilin başıboşluğu bir gün olur tahammül sınırına dayanır.

Dili başıboş adam akıllı mı olur? Boşboğaz sözleri, çok başlar yedi. Birini dil ile yaralama; bil ki ok yarası kapanır da dil yarası kapanmaz.

Düşüncesiz adamın dili, kendi başına düşmandır. Pek çok kimsenin kanı sadece dilleri yüzünden dökülmüştür. Çok konuşanlar arasında pişman olan çoktur ama dilini korumasını bilenlerden hiç pişman olan var mı?

İnsana ne gelirse dilinden gelir. Dili yüzünden kimi iyi, kimi kötü olur. Şu sözü inanarak dinle, beden her sabah kalkıp eğilerek dile yalvarır.

Eğer bir kişide şu iki şey bir araya gelmişse, onda insanlık yolu büğenmiştir¹⁰: İlki, gereksiz yere gevezelik ederek yanşar¹¹; ikincisi ise o kişi konuştuğunda dili yalan söyler.

Dili yalana alışmış insandan uzak dur, ondan kaçın. Sonra kendin de ömrünü doğruluk içinde geçir. Ağzın da, dilin de bütün güzelliği ve süsü doğru sözdür. Söylediklerini doğru de, dilin de sözlerin de süslensin.

Dilini gözet, gel sözünü kısa tut. Dilini gözetken kendini gözetmiş olur. Allah'ın Resûlü, "*İnsanı yüzükoyun ateşe atan dilidir.*" dedi¹². Dilini sıkı tut, yüzükoyun ateşe gitmekten kendini koru.

¹⁰ Tıkanma, kapanma (çoğunlukla arkta akan su, yatağa giden koyun sürülerinin hareketi gibi hâllerde, akıp gitme işinin durması).

¹¹ Taklit, gevezelik gibi hareketlerle gereksiz sözler sarf etmek.

¹² Muâz İbnü Cebel (r.a.) anlatıyor: "Bir seferde Resûlullah'la beraberdik. Bir gün yakınına tesadüf ettim ve beraber yürüdük.

Doğru söz, bal gibidir, yalan söz ise acı soğan. Soğan yiyip de ağzını acıtma, sen bal ye. Yalan söz hastalık, doğru söz ise şifadır. Bu söz eskilerin bir atasözüdür.

Doğru ol, doğruluk yap ki adın da doğruya çıksın. İnsanlar seni doğru olarak bilsin. Eğrilikleri bırak da doğruluk elbisesini giyin. Giyeceklerin en iyisi doğruluk elbisesidir.

Sırrını iyi gizle, kimseler duymasın; sözünden özüne pişmanlık gelmesin. Bütün gizli işlerin açığa çıkıp da bunu duyan ve görenler sana gülmesin.

Ne kadar yakın ve güvenilir bir arkadaşın olsa bile dostuna güvenerek sırrını açıklama. Düşün ki, sırrın senin içinde sabretmez ve gizlenemezse, arkadaşında sabredebilir mi?

Dünya Bir Konak Yeridir

Bu dünya, konup göçülen bir konaklama yeridir. İnsan konak yerine geçip gitmek için iner. Göç kervanının başkanı kalkmış ve yola düşmüştür; başı kalkmış olan göç daha ne kadar oyalanabilir?

-‘Ey Allah'ın Resûlü, dedim. Beni cehennemden uzaklaştırıp cennete sokacak bir amel söyle!’

-... ‘Bu dinin başı İslâm'dır, direği namazdır, zirvesi cihattır!’

Sonra şöyle devam buyurdu:

-‘Sana bütün bunları (tamamlayan) baş amili haber vereyim mi?’

-‘Evet, ey Allah'ın Resûlü!’ dedim.

-‘Şuna sahip ol!’ dedi ve eliyle dilini işaret etti.

Ben tekrar sordum:

-‘Ey Allah'ın Resûlü! Biz konuştuklarımızdan sorumlu mu olacağız?’

-‘Anasız kalasica Muâz! İnsanları yüzlerinin üstüne -veya burunlarının üstüne dedi- ateşe atan, dilleriyle kazandıklarından başka bir şey midir?’ buyurdular." (Tirmizî, İman 8)

Bu dünyanın peşinden gitmek niye? Cimri, mal yüzünden dünya peşine düşer. Sen kendini tut. Mala mülke gönül bağlamak neden? Bu mal sabah gelir, akşam gider.

Mal mülk hırsını gönlünden at; giyim ve karın tokluğu ile yetin. Yoksulluk, yarının azık yokluğudur. Mal mülk yokluğuna yoksulluk deme.

Bu dünya malından yiyecek ve giyecek kadarını al. Daha çoğunu isteme, çünkü bu fazlalık insana yükümlülük getirir. Dünya için “*Tarladır.*” buyrulmuştur. Tarlada iyilik tarımı yapmak için çalış, çabala.

Bu dünyanın lezzeti kalıcı değildir. Zevk alma zamanı yel gibi geçer gider. Genç, ihtiyarlar; yeni eskir; güçlü çöker, kuvveti gider.

Dünya malı, bugün var yarın yok olur. Bugün benim dediğin mal yarın başkalarının kısmeti olur. Dolan her şey mutlaka azalır, tam olan da eksilir. Her mamur şey sonunda harap olur.

Nice geniş ülkeler vardı; insanları kalabalık. O ülkelere sığamaz kalabalıklar gitti, yalnız yerleri kaldı; oralar şimdi insansız, kupkurudur. Ne kadar çok bilgin, ne kadar çok bilge vardı. Hani, nerede onlar? Binde biri bile görünmüyor.

Dünya insana bazen gülümser ve hemen kaş çatıp alın buruşturur. O, bir elinde bal tutarken diğer elinde ağı sunar. Önce baldan bir parça tattırarak ağzını sulandırır, sonra da kadehine zehir koyarak sunar.

Eğer tatlının tadına baktın ise ardından acıya hazır ol. Çünkü rahat ve huzur birer birer gelirse, zahmet onar onar gelir. Ey içine hiç gam karışmamış sevinç uman kişi, bu dünya ne zaman ümit yeri olmuştur?

Bu dünya yılan gibidir, yılanı öldürmek gerekir. Çünkü o el ile yoklanırsa yumuşak görünür ama içi zehir doludur.

Yılan kendisi yumuşak olduğu hâlde insana kötülük yapar; ondan uzak durmalı ve yumuşaklığına aldanıp sarılmamalıdır.

Bu dünyanın dıştan görünüşü de güzeldir, fakat içinde binlerce çirkinlik vardır. Dış süsüne bakıp da ona gönül bağlamak, bil ki hataların başıdır.

Dünya bazen peçesini kaldırır ve yüzünü açar; kucaklayacak gibi kollarını açarak durur, fakat hemen kaçır. Mutluluk yaz bulutu gibi çabuk gelir geçer. Veya rüya gibi boştur; kuş gibi uçar gider.

Cömertlik ve Cimrilik

Ey dost, bilgi sahibinin izinden yürü. Eğer konuşursan, sözünü bilerek söyle. Cömert adamı öv, eğer öveceksen. Cimriye ise en sert yay ile okunu nişan al.

Bütün diller cömert adamı övmüştür. Cömertlik bütün ayıpların kirini temizler. Cömert ol ki sana bir kem söz, sövgü gelmesin. Sövgü gelecek yolları cömertlik kapatır.

Eğilmez gönülleri cömert kişi eğer. Erişilmez muratlara cömert kişi erişir. Cimriliği öven dil var mı? Hani nerede? Cömertliği sade vatandaş, seçkin bütün halk över.

Bak, bilgiyi ancak cömert kişi yedebildi. Malını bilgi ile sattı ve çok övüldü. Muhtaçların yardımcısı olarak yaşadı ve dünyada, gördüğün gibi, iyi bir ad bırakarak gitti.

Cimrinin topladığı gümüş ve altının çoğu haramdır. O topladıklarının günahını yüklenerek ve arkasından beddua alarak gitti. Malı başkaları arasında paylaşıldı. Onun payına da sadece pişmanlık kaldı.

Ey mal sahibi cömert ve iyi insan, Allah sana veriyse sen de ver. Yerilip sövülen kimse, toplayıp toplayıp vermeyendir. Topladıklarından verirsen, toplayabildiğin kadar topla.

Tabiatın en iyisi, alışkanlıkların ayıplanmıyanı cömertlik. Cimrilik tabiatın en çirkinidir. Ellerin kutlusu veren eldir. En kutsuzu da alıp alıp vermeyen eldir.

Cimrilik hastalığını iyileştirecek bir ilaç bulunmamıştır. Cimrinin eli vermekten yana sımsıkıdır. Ağgözlü cimrinin gönlü toplamakla doymaz. O malına kul, malı da ona ege-men olur.

Bu halkın en iyisi cömerttir. Cömertlik şeref, ikbal ve güzellikleri arttırır. İnsanlar arasında sevilme dilersen cömert ol, cömertlik seni sevdire.

Cimri, -hâlden anlamaz alçak- ancak malının çobanıdır. Toplar, yemez içmez ve başkasına da vermeden sımsıkı elinde tutar. Sağlığında dostuna tuz bile tattırmaz. Ölünce malı kalır, onu da düşmanı yer.

Alçak Gönüllülük ve Kibir

Sana yine çok gerekli bir sözüm daha var, bana kulak ver onu söylüyorum şimdi. O söz şudur: Kibri yere at, alçak gönüllülüğe sarıl, onu sıkı tut.

Kibir, bütün dillerde yerilen bir huydur. Huyların en iyisi alçak gönüllülüktür. Bir kimse ki büyüklük tasladı, bencilik ettiyse onu ne Allah sever, ne de kul.

Dünya malı kazananların hepsi, yiyemeden gitti; durumlarını gör: Karısı bir başka erkeğe vardı, onunla yatarak bedenini ona teslim ediyor.

Büyükleme elbisesini giyindin ise hemen üzerinden

çıkartıp at. Halka karşı kibirle göğüs kabarttınsa, dilini hemen düzelt. Allah'ın varlığına ve birliğine inancın belirtisi alçak gönüllü olmaktır. Eğer sen de mümin isen alçak gönüllü ol.

Allah, alçak gönüllü olanı yüceltir, kibirliyi de aşağılara düşürür. Sakın büyüklük taslama, gerçek ulu, yalnız Allah'tır. Allah, *"Ululuk bana mahsustur, onu siz üzerinize alınmayın."* dedi.

Büyüklenmen, büyüklüğe uzanman eğer zenginlikten dolayı ise, çıplak giderken malın sana ne yararı olacak dersin? Kasan ve cüzdanın burada kalacak.

Eğer büyüklenen kişi, kendisinin soylu olduğunu söylüyorsa ben ona kesin cevabı vereyim: İnsanlar başlangıçta ana ve baba bir kardeştir; iyice araştırırsan aralarında ne gibi farklar bulabilirsin?

Hırs

Gel sana yine bir öğüt daha vereyim, dinle: Fazla emel besleme; ecel, emelin arasında saklıdır. Ey dostum, emel denilen şey uzun (vadeli) düşünmektir. Düşünceyi uzun tutma; işi, çalışmayı çok tut.

Diyorsun ki insana giyecek, yiyecek ve içecek gerekli. Hatta çok mal, çok işçi ve kadın... Eğer ömür boyu yetecek kadar mal topladınsa bile, başlık giyebilmek için insana önce bir baş gerektir.

Hırs insan için kötü bir huydur. Hırsın sonu üzüntü, pişmanlık ve özlem olur. Zenginlik de yoksulluk da Allah'ın verdiği kısmettir. Hırs ise insan için yalnızca boş bir zahmettir.

Hırs sahibi dünyanın malını toplasa doymak bilmez.

Kendisi ihtiyarladığı hâlde, içindeki hırs hiç yaşlanmaz. Hırslı adam, hırsını ancak toprak altına girdiğinde terk edebilir.

Hırs sahibi kimse mal mülk edinmekten yorulmaz ve bundan hiç usanmaz. Bu hastalığın ilacını henüz bulan olmadı. Bir söz vardır: *"Eğer bir kimseye iki vâdi dolusu altın para verilse, o bunları yetersiz bulup üçüncü vâdiyi de ister."*¹³

Ey hırslı kişi, de bana: Hırslı davranmanın ne gereği var, bu kadar hırs neye yarar? İster dar, ister geniş, senin rızkın yazılmıştır; hırslanmak acaba bunu daha iyi yapar mı?

Yardımseverlik, Uysallık ve Diğer İyilikler

Kökü (soyu) güzel olanın kendi de güzel huylu olur. Bu güzel huylu adama gönül bağlanır. Adamdan adama fark çoktur, ama görünüşte hepsinin başında başlık vardır.

İnsanların bütün davranışlarını ve hareketlerini çok iyi incele; kim yardımsever ise ona insan de. Yardımseverlik duygusu taşımayan insan meyvesiz ağaç gibidir. Meyvesiz ağacı kesip odun yapmaktan başka neye yarar?

Müslüman'a karşı sevecen ve merhametli ol. Kendin için düşündüklerini diğer Müslümanlar için de düşün. Sana cefa edene vefa ile karşılık ver. Ne kadar yıkarsan yıka, kan kanı temizlemez. (Kan, kan ile yunmaz.)

¹³ Bu hadîs, kitaplarda şöyle geçmektedir: Enes'ten rivayet. Resûlullah (sav) buyurdular ki, *"Âdemoğlu için iki vadi dolusu mal olsaydı, mutlaka bir üçüncüyü isterdi. Âdemoğlunun iç boşluğunu ancak toprak doldurur. Allah tevbe edenleri affeder."* (Buhârî-Hırs Bölümü, 1668)

Elinde yenebilecek ne varsa, aç insanı doyur. Giyilebilecek elbise bulursan, çıplağı giydir. Sen başkalarına zorluk çıkarma, zahmet çektiirme. Eğer sana başkasından eziyet gelirse, tahammül göster (dayan).

Kötülük yapan adama sen iyilik yap, bağışlamanın ilk şartı budur, bunu iyi bil. Eğer bir kimseden iyilik görürsen ona övgü ile hayır dua et.

Kusurlu adamın kusurunu affet, düşmanlığın kökünü kazı ve ortadan kaldır. Öfke ve düşmanlık ateşi alevlenirse, üzerine yumuşaklık suyunu dök ve o ateşi söndürmeye bak.

Yardımseverlik bir binadır, uysallık da onun temelidir. Ağırbaşlılık bir bahçe, bağış ise o bahçede biten kırmızı güldür. Eğilene destek ver (bükülmesin); kesileni ekle (yıkılmasın). Böyle bir insana hür kimseler minnet duyar.

Ey dost, büyüklerin hakkını gözet. Gereksiz mizahtan ve yersiz mücadeleden sakın. Bu tür mizah büyüklerin sana karşı olan hiddetini artırır. Küçükler de sana karşı küstahlık etmeye hak kazanırlar. Bunların gerçekliğine inan.

Başına bir bela gelirse, ondan kurtuluş gününü sabırla bekle. Yani üzerindeki bela ve zahmeti yok etmeğe çalışarak rahata ermeyi bekle. Sıkıntı yangınları söner, sıkıntı bir nöbet gibidir, geçer gider; sabır sahibinin bundan kazancı sevap almak olur.

Büyükliğe erişirsen, aslını şaşırma. Atlas giyersen, bez giydiğin zamanları unutma. Yükseldikçe daha çok yumuşak huylu ol. Büyüğe ve küçüğe tatlı dil kullan.

Sözünü aklınla tartarak söyle, düşünmeden acele konuşma. Sonra başını korumak için saklanacak yer aramaktansa baştan sözünü sakla. Binlerce dostun olsa bile çok sayma; düşmanın bir tek olsa bile azımsama.

İnsan ne kadar dikkatli olsa da yanlışlık yapabilir. Ne kadar usta olursa olsun, bir kusuru bulunabilir. Böyle bir kusurdan dolayı baş kesen, yaşamak için dünyada adam bulamaz.

İyi davran, gönül alarak yaşa; kendini kötülükten bir başka yana çek. Bir iş yapacaksan düşünüp taşınarak gerçekten gerekli olduğunu bilerek yap.

Yapacağın işi çok iyi incele, işin başını ve sonunu düşün. Sonunda sevinç gelecekse öyle gönül bağla, pişmanlık getirecekse önceden sakın.

İnsanların iyilik ve kötülükleri, arzu etmekle geçmez. İyi işin de kötü işin de karşılığı gecikmez. Ey kötülük yapıp da iyilik uman kimse, şunu iyi bil, diken eken üzüm biçmez.

Arkadaşı iyi olanın kendisi de iyi olur. İnsan, arkadaşının iyi olmasından dolayı çok hayır görür. Kötüye yaklaşma, kötünün sohbeti seni hemen kötü yapar.

Günümüz Düzeninin Bozukluğu

Dostluk yalan oldu, gerçek dostluk nerede hani? Binlerce dosttan bir tek doğru dost bulunmaz. Birçok insan görünüşte gerçek dost gibiyse de içten vefasızdır. Bunu bil.

Bugünlerde dünya insanlığının durumu çok kötüdür. Yazık, insanlık nereye gitti? Vefa gölünün suyu çekildi, kaynakları kurudu. Cefa, doldu taşı, denizden de enginleşti.

Hani sözünü tutmak, emaneti korumak; hani iyilik? Korkarım, sonunda hayırlı işler de ortadan kalkacak. İyiliğin başı gitti, elbette sonu da gidecektir. Kötülüğün önü geldi, sonu da gelecektir.

Dünya düşmanlık, eziyet ve cefa ile doldu. Hani bir vefalı? Varsa ara, bakayım. Sen bozüksun, onun için dünya da bozuldu. Niçin bu dünyaya sitem ediyorsun?

İslâm garip idi yine garip oldu.¹⁴ İbadet riya, âbid mecaz oldu. Meyhane mahallesi bayındır; mescit harap oldu. Halk beynamazdır şimdi.

Bilgin uygulamayı, zahit takvayı bıraktı. Ârif, dans icat edip hoş semâ ediyor. Bid'atten men eden insan kalmadı. Onun için bu bid'at her gün artmaktadır.

Hani emri maruf kılan iyi adam? İyi insanın duracağı yerin kendisi nerede? İnsanı bir yana bırakıp sen zamanı kötölürsün. Zamanı yerme, insanları kötüle.

Kim ikiyüzlüyse saygın adamdır. Kendine rağbet edilmesini dilersen git ikiyüzlü ol. Haklı olana, hakkını kullanma yolları tıkanmıştır. Haksız olana ise bütün yollar gerginştir.

Ey ahlaksız kişi, sevinçle dolaş. Bu senin zamanındır, istediğini yap. İstedikğin gibi rahat ve kaygısız yaşa. Seni hangi yerde engellediler; sana hangi sözlerle engel çıktı?

Utanma kayboldu; araştırsan kokusunu bile bulamazsın. Helal yiyen kalmadı, helalin vücudu şöyle dursun eseri bile görünmüyor. Haram yiyen, yediğini haram saymıyor.

Halk zengin olan kimseye yönelip hür olan nefislerini ona kul yapıyor. Parası olmayana görünce başlarını çevirip gözlerini yumarak geçip gidiyorlar.

¹⁴ Arapça'dır. Hadîsin tamamı şöyledir: Amr İbnu Avf (r.a.) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.s) buyurdular ki: *'Bu din Hicaz'a çekilecek. Tıpkı yılanın deliğine çekildiği gibi. (Allah'a kasem olsun)! Yaban keçisinin dağın tepesine sığınması gibi, din de Hicaz'a sığınacaktır. Bu din garip olarak başladı, tekrar garipliğe dönecektir. Gariplere ne mutlu. O garipler ki, benden sonra insanların sünnetimden bozdukları şeyi ıslah edecektir.*" (Tirmizî, İman 13, 2632)

Ey mala karşı hırslı adam, şunun gerçek olduğunu bil ki bu zenginlik bugün için kaygı ve düşüncedir. Yarın ise bir yük, bir vebaldir. Haram malın sonunda azap, helal malın da sonunda hesap vermek var.

Nefsin mala karşı niçin bu kadar hırslı davranmaktadır? Gönlünde mal üzüntüsü, dilinde hep malın sözü vardır. Kendin gidersin, bu mal da düşmana kalır. Sarınacak (kefen) bezini bile utandıkları için verirler.

Senin asıl malın, öbür tarafa geçirebildiğindir. Elinde tuttuğun da ancak bir özlemdir. Bugün için toplamak insana haz verebilir, ancak yarın bırakıp gitmek çok acıdır.

Bu dünyanın lezzeti bir terkiptir. Eziyeti çok, tadı azdır. Bal nerede ise arı da oradadır. Balın tadından önce arının zehrini tatmak gerekir.

Dünya hüner ve erdem sahibi kişilere çok daha vefasızdır. Hünersizler daha az cefa çeker. Erdem ile talihin bir araya gelmesi ise bulunmaz nadirden daha nadirdir.

Erdem sahibi bu dünyada nasıl bir kusur işlemiştir de bu dünya neden ona durmadan eziyet çektirir? Cimrileri yükselterek kıymetlileri yere vuruyor. Her hâlde bu kutsuz dünya artık ihtiyarlayıp bunadı.

Ey dünya üzerinde egemen olup dünyayı bazen övüp bazen de yeren kişi, bil ki her gelen iş, o Kadir-i Mutlak olan Allah'ın hükmüdür; insanın her karşılaştığı şey onun emri ile.

Dünyaya bu türlü sövme ve azarlama nedendir? Kaza ve kaderi yürüten, düzenleyen Allah'tır. Ayağa diken kader ile batar. Geyiği tuzağa düşüren kaderdir.

Başta gelen her şey kaderdendir. Anlayışsızlar ise onu sebepten bilirler. Havada uçan kuşlar kader ile bazen kafe-se, bazen de kola konarlar.

Koşanın koşamayacağı mukadder ise, vursan da koşmaz. Kuvvetli yay kurmakla kader geri çevrilmez. Sana ıstırap, ona hazine bağışlayan Allah'tır. Ey mustarip kimse, ıstıraptan şikâyet etme.

Kitap Sahibinden Okuyucuya

Bu kitabı öğütler şeklinde yazdım. Onu okuyan dil bal yemiş gibi lezzet bulur. Kim bu sözü başka sözlerle karşılaştırırsa gerçeği kalıyla mukayese etmiş olur.

Adım Edib Ahmed, sözüm edep ve öğütten ibarettir. Vücudum gider sözüm burada baki kalır. Bahar geçer, güz gelir; ömür biter. Bu gelip geçen bahar ve güzler benim ömrümü tüketir.

Onun için işte bu Türkçe kitabı çıkardım. Ey dost bunu ister yeterli bul, ister ilaveler yap. Eğer kendim gidersem sözüm kalsın diye bu nadide ve zarif sözleri yazdım.

Onun için bu güzel bir kitaptır. Süzölmüş bir kitaptır. Sözleri seçerek getirdim, çürümüş, çözülmüşleri attım. Tutarsız söz çok, fakat nadir ve süzölmüş söz çok az bulunur. Sırmalı atlas az bulunur, değersiz olana bez denir.

Ey benden sonra gelen, bunu okursan beni duada unutma. Sen de bana dua edersen diye bu nadide sözleri sana hediye ettim.

Kitaba Sonradan Yapılan Ekler

Edib Ahmed Hakkında

-I-

Edibin, anadan doğma gözü görmezdi. Sözlerini on dört bölüm içinde tamamladı. Bu sözler o kadar değerlidir ki ona ancak bir fil yükü altın denktir.

(Yazarı meçhul)

Edib Ahmed Hakkında

-II-

Edipler edibi, erdemliler başı akıl ile mücevherden sözler söylemiş. Bu sözler bütün sözlerin başıdır. Allah ona şimdi rahmet etsin; yarın kalktığında da yaranlar eşi olsun.

(Emir Seyfeddin)

Edib Ahmed Hakkında¹⁵

-III-

Edib Ahmed'in doğup büyüdüğü yer Yüknek'tir. Orası gönül açıcı, güzel ve hoş havalı bir yerdir.

Babasının adı Mahmud Yüknekî'dir. Hiç şüphesiz Edib Mahmud'un oğludur.

¹⁵ Metinde başlık Arapça olarak şöyledir: *Allah'ın rahmet ve rızası üzerine olası, görüş ve bilgi sahibi büyük Emîr Hoca Tarhan'ın rahmete gark, toprağı bol, mezarı nur olası Hoca Edib'e dair söylediklerinden.*

Kitabın adı Atebetü'l-Hakâyık'tır. Bu tamamlama Arapça'dır.

Eserin bütünü Kâşgar dili iledir. Edib Ahmed bunu gönül inceliği ile söylemiştir.

Kâşgar dilini bilen herkes Edib Ahmed'in ne söylediğini anlar.

İnsan bir dili bilirse anlamını da bilir. Kendi bilmediğine bilirim demesi çok ayıptır.

Birçok kimseleri görüyoruz ki Edib Ahmed'in dilini bilmedikleri için üzülmüşler.

Birçokları da yanlış anlam verirler ve halk arasında utanılacak duruma düşerler.

Bundan dolayı kitabı yazdık, ister kabul et, ister hoş görme.

Edib Ahmed'in sözünü kim tutarsa, halk içinde kendi itibarını yükseltir.

(Büyük Emir Arslan Hoca Tarhan)

* * *

A Nüshasının sonundaki müstensih kaydı:

Bu nüshayı Semerkant şehrinde Nebiyy-i Mustafa'nın hicretinin sekiz yüz kırk sekiz senesi Cemaziyelahirinde yazıp süsledim. Yazıcı, Allah'ın fazlının bolluğuna güvenen fakir, kusurlu Zeynelâbidin bin Sultanbaht Cürcânî Hüseyinî. Ya Rab, bana, ana babama ve bütün Müslümanlara mağfiret eyle. Buna "Âmin!" diyen kulu Allah affetsin.¹⁶

¹⁶ Arapça'dır.

İKİNCİ BÖLÜM
ATEBETÜ'L-HAKÂYİK
HAKKINDA

ATEBETÜ'L-HAKÂYIK

ve

YAZARI

Atebetü'l-Hakâyık, Türklerin İslâmlığı benimsedikten sonra kurdukları ilk Müslüman Türk Devletlerinden olan Karahanlılar zamanında meydana getirilmiş olup da bugün elimize ulaşabilen ikinci (birincisi *Kutadgu-Bilig*) önemli eserdir. Manzum olup 12. yüzyılın ilk yarısında yazıldığı sanılmaktadır. (Kabaklı 1966: 41) Yazarı Edib Ahmed bin Mahmud Yüknêkî'dir. Edib Ahmed, 11. yüzyılın sonları ile 12. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, Arapça ve Farsçayı öğrenmiş, tefsir, hadîs gibi dinî bilimleri de tahsil etmiş takva sahibi, bilgin ve erdemli bir Türk şairidir. (Ercilasun 1985:158/ 1994:421)

Edib Ahmed'in yaşadığı devir, çevresi ve hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Kitaba meçhul biri tarafından sonradan eklenmiş bir dördlükte, yazarın anadan doğma kör olduğu yazılıdır. Timur devri emîrlerinden Emîr Seyfettin'e ait başka dördlükte de "*edipler edibi, erdemliler başı*" olduğundan söz edilir. Yine Timur devri emirlerinden

Arslan Hoca Tarhan adında birine ait olan on beyitlik eklemede *Yüknek*'in çok güzel bir yer olduğundan, yazarın babasının, *Mahmud Yüknekî* adıyla bilindiğinden, *Atebetü'l-Hakâyık*'ın "*Kâşgar Dili*"nde kaleme alındığından söz edilir. (Arat 1992:6) *Fuad Köprülü*'nün belirttiğine göre:

"Arslan Hoca Tarhan, şairleri himaye eden, Hibet al-Hakâyık gibi eski Türk eserleriyle alakadar olan, Edib Ahmed gibi eski Türk şairleri hakkındaki rivayetleri bilen ve ara sıra kendisi de şiir yazan kültür sahibi bir kumandan, bir emîrdir. Esasen o sıralarda, millî dile ve millî edebiyata hususî kıymet vermek cereyanı kuvvetlenmişti; işte, bunun tesiriyle 14. asır başlarında, millî kültüre kıymet veren ve eski edebî an'aneleri himaye eden bazı büyük kumandanlara tesadüf olunuyor..." (Köprülüade 1934:100)

Ali Şîr Nevaî, onun hakkında 15. yüzyıl şair ve bilgini *Molla Câmi*'nin *Türkistan ve Hint mutasavvıflarına ilişkin Nefahâtü'l-Üns* adlı eserinin Türkçe çevirisi ile bazı eklemelerden oluşan *Nesâimü'l-Muhabbe* adlı eserinde onun hakkındaki şu söylentiye aktarıyor:

"Edib Ahmed aslen Türk'müş ve Türkler arasında -Nevaî zamanında bile- ona dair birçok menkıbeler anlatılmış. Anlatıldığına göre doğuştan körmüş. Fakat çok zekî, dindar ve günah işlemekten çok sakınan bir insanmış. Oturduğu yer, Bağdat'tan birkaç fersah, -bazılarına göre dört fersah- mesafedeymiş. Her gün bu uzun yolu yürüyerek, İmam-ı Â'zam'ın dersine gelir ve bir mes'ele öğrenirmiş ve meclisin en gerisinde otururmuş.

Anlatıldığına göre bir gün İmam-ı Â'zam'dan sormuşlar:

-‘İmam Muhammed, İmam Ebû Yusuf ve benzerleri şakirt-
leriniz de dâhil olmak üzere en çok kimden hoşnutsunuz?’ de-
mişler.

İmam-ı Â‘zam şu cevabı vermiş:

-‘Hepsi iyidir, ama o dört fersahlık yoldan bir mes’ele öğ-
renmek için gelen ve en arkada oturan kör Türk, şakirtlere ör-
nektir.’”

...

“Edib Ahmed, Türk dili ile, vaaz ve nasihat yolunda bazı
şüirler söylemiş; bu şüirler Türk şubelerinin (uluslarının, toplu-
luklarının) birçokları arasında yayılmış ve şöhret kazanmış.”
(Köprülüzade 1934: 69-70)

Fuat Köprülü, bu söylence düzeltilmeye muhtaçtır,
der. Çünkü İmam-ı Â‘zam (699-767), Edib Ahmed’den
dört asır önce yaşamıştır. Ayrıca Yüknêkî’nin dili 8. asır
Türkçesi değildir. Aynı zamanda Köprülü’nün belirttiği
gibi kullanılan vezin yani *Şehname* vezni olan *feûlün*,
feûlün, *feûlün*, *feûl* vezni henüz teşekkül etmemiştir. (Köp-
rülüzade 1934: 71) (Kabaklı 966:41) Sipehsâlar unvanının
teşekkülü de en erken Gazneliler veya Selçuklular döne-
mindedir. Bu yüzden Edib Ahmed, İmam-ı Â‘zam döne-
minde yaşamamıştır. Zaten Ali Şîr Nevaî naklettiği bu
bilgilerin sonunda العلم عند الله تعالى “el-‘ilmü ‘indallâhü te‘âlâ”
(=bilgisi Allah katındadır / doğrusunu Allah bilir) ifadesini
kullanmıştır. Ancak, Ali Şîr Nevaî’nin verdiği diğer bilgiler
doğrudur; Edib Ahmed, İmam-ı Â‘zam mezhebini güden
bilgindir. Söylediği dinî, ahlâkî hikmetlerle Türk illerinde bir
din büyüğü sıfatıyla tanınmıştır. Ayrıca doğuştan kör oluşu
halkın, kendisine yakınlık ve güven duymasına yol açmıştır.
(Banarlı 1971: 241) Nevaî’nin verdiği örnekleri almış olduğu

Atebetü'l-Hakâyık nüshalarının elimizde bulunanlardan daha farklı olduğu anlaşıyor. Ve onun eserinin pek çok yerde ve pek çok defa kopya edildiği kanaatini uyandırıyor. Bu da onun tanınmış olması yanında sevildiğinin de belirtisidir. Nevaî'nin naklettiği dörtlüğün onun elimizdeki eserleinde mevcut olmayışı, Edib Ahmed'in başka eserlerinin de bulunabileceği, ancak günümüze ulaşmamış olduğu kanaatini uyandırıyor. (Köprülüzade 1934:73 / 79) Kendisine verilen veya kendinin aldığı "*edib*" unvanı, hakkında yeteri kadar tarihî bilgi bulunmayan yazarın "*mutasavvıf-şair*" olarak itibar gördüğü; "*eğitici*" nitelikteki eserleri, "*hikmet*"leri veya edibane eserleri bulunduğu kolayca tahmin edilebilir. Bu durum *Atebetü'l-Hakâyık*'tan önce de edebî eserler verdiğini düşündürmektedir. (Arat 1992:5) (Ercilasun 1977: 450) Ama bugüne kalabilen veya ele geçen tek eseri budur.

* * *

Son zamanlara kadar, Yüknek kasabasının yeri hakkında da kesin bilgi yoktu. (Banarlı 1971:241) Ancak "*Jüyneğ'in tanınmamasının sebebini Sovyetler döneminin dışı çok sıkı kapalı rejim*" uygulamasında yattığını belirten Ege Üniversitesi Emekli Türk Dili Okutmanı Selçuk Uysal, Kazakistan'ın Türkistan (Yese) şehrinde Ahmed Yesevi Üniversitesi'nde çalışırken, hem Edib Ahmed'in mezarını, hem de Yüknek'i gördüğünü, orada ilgililerden bilgi aldığını kaydediyor. (Uysal 2007: 198) Köprülü, "*Bugün Evliya Ata şehrinde Dâd Big İsfefsâlâr mezarı diye anılan bir mezar mevcuttur.*" dedikten sonra bu mezarın *Atebetü'l-Hakâyık*'ın sunulduğu kişinin veya aynı adı taşıyan başka bir beyin mezarı olduğunu belirtir. (Köprülüzade 1934: 95-

96) O zamanki bilgilere göre Edib Ahmed'in doğum yeri olan Türkistan'da güzel bir kent olduğu, hatta Dâd İspehsâlâr Beyin başında bulunduğu beyliğin başkenti olduğu tahmin ediliyordu. Uysal'ın yaptığı araştırma ve inceleme sonucunda bu tahminin yerinde olduğu görülmektedir. Uysal'ın tespiti şöyle:

"Türkistan'dan (Yese) 15-17 km. kuzey-batıdaki bu yığma tepenin yolu üzerinde batı cephesindeki levhada şu yazı okunuyor:

"Jüynek Töbe, bul jerde XII. gasır akın, filozof Ahmet Jüyneki ömür sürgen."

Mezâr olduğu söylenen tepeciğin batısındaki avulun (köy) adı da Jüynek, yâni Yüknek. Mehmet Bey'in ve oraya yakın bir köyde oturan Nâdircan Bey'in ifâdelerine göre Jüynek köyü eski bir köy olup, bu ismi sonradan almamış. Arslan Hoca Tarhan'ın idârî merkezi Sabran için verilen târif de Jüynek'e uymakta. Şu kadar var ki Nâdircan Bey, köy imamının söylediklerine dayanarak Edib Ahmed'in gerçek mezârının bu yığma tepe olmadığını, mezârın gene buraya yakın ayrı bir yerde olduğunu, çocukken imamın kendilerini oraya götürdüğünü söylemektedir. Mezar ister o yığma tepe olsun, isterse yakında bir yer olsun bizi öncelikle ilgilendiren yerleşim birimi olarak Yüknek'tir ve Yüknek, Sabran için verilen yer tarifine uygundur. Reşit Rahmeti Arat, Arslan Hoca Tarhan'ın şahsiyetini araştırırken onun 1425 yılında Moğollara karşı açılan savaşa katıldığını ve hiç değilse o dönem için idâre merkezinin Sabran olduğunu ifade ediyor. Sabran'ın coğrafik mevkii için de şu açıklama veriliyor:

“Sır-Derya havzasında, Türkistan (Yese) şehrinin şimal-i garbisinde bulunan bu eski Oğuz şehri (bk. Kâşkarî, Türk. Trc. I, 436: Sabran ve Sabran) Sâmânîler devrinde bir hudut şehri idi (bk. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, s. 127) (Arat 1992: 19)

*Buradaki Sır-derya, Türkistan (Yese) ve Sabran mevki-
lerinin Jüynek yani Yüknek'e yakınlığı dikkat çekiyor. Bi-
zim sözünü ettiğimiz Jüynek de Yese'nin kuzey-batısında-
dır ve Sabran'ın coğrafi hudutlarına uymaktadır ve denil-
diğine göre adı da değişmemiş olup Jüynek'tir.”* (Uysal,
a.g.e.)

Bu bilgiler ışığında, Edib Ahmed bin Mahmud Yük-
nekî'nin doğum yerinin, bugün Kazakistan'ın Türkistan ya-
ni Yese(Yesi)'nin kuzeybatısındaki Yüynek/Jüynek (=Yük-
nek) olduğu anlaşılmış bulunmaktadır.

* * *

Edib Ahmed'in bu eseri manzum olmakla birlikte
şairane yönü yoktur. Onun mısralarında

*“... Kuru, en mütevazı duygu parıltılarından uzak, kendi
işini bilen ve vazife-şinâs bir ahlak hocası gibi malum bir prog-
ramı sonuna kadar takrir eden sert ve bir dereceye kadar kaba
ve cansız bir ifade tarzı”* (Arat 1992:6)

ile karşılaşmaktadır. Edebî kişiliğe sahip olmaktan daha
çok onun, bir öğretiyi manzumenin nimetlerinden yarar-
lanarak benimsetme gayretini ön planda tuttuğu gözlenmek-
tedir.

*Atebetü'l-Hakâyık'*ı Reşit Rahmeti Arat Hoca şöyle
değerlendirmektedir:

“Atebetü'l-Hakâyık, ayrı bölüm başlıklarından da anlaşıldığı gibi, Türk-İslam çevresinin kültür çerçevesi içinde, bireylerin eğitimi için düzenlenmiş olan esasları, olduğu gibi, Türkçe ve manzum olarak tekrarlayan bir ahlak kitabıdır. Eserdeki fikirler çok defa âyet, hadîs veya başka Arapça beyitler ile kanıtlanmaktadır; bir zahmetle, işaret edilmemiş olanlar için de aynı alanda benzer örnekleri bulmak mümkündür. Yazar burada, fikir bakımından, kendi içtiheadından ziyade, bilinen esasları güzel bir Türkçe ile ifade etmekle yetinmiştir. Eserin yazıldığı tahmin edilen devirlerde bu esasları, her okuyanın kolaylıkla anlayabileceği ve hafızasında tutacağı bir tarzda, açık bir dil ile ve manzum olarak neşretmenin bu yolun yolcuları için bir gaye olduğu düşünülürse, Edib Ahmed'in bu işi mükemmel bir şekilde başarmış olduğunu kabul etmek lazım gelir. Atebetü'l-Hakâyık'ın ne kadar büyük bir ihtiyacı karşılamış olduğu eserin yazıldığı tarihten epey bir müddet sonra dahi bunun yeniden tanzimi ve neşri ile uğraşılmış olmasından, pek çok yazarın, gerek yazarın kendisinden ve gerek eserin den takdir ile bahsetmelerinden ve nihayet Türk ülkesinin değişik kısımlarında yazılmış olan nüshalarından iyice anlaşılmaktadır.” (Arat 1992:8)

* * *

Kitabın sunulduğu hükümdar olan Muhammed Dâd İspehsâlâr Bey'in de kim olduğu bugüne kadar belirlenmiş değildir. Atebetü'l-Hakâyık'ın Ayasofya Kütüphanesi (4757) ve İstanbul Topkapı sarayı Kütüphanesi (35552) nüshaları olarak adlandırılanlarının baş tarafında yer alan Arapça “Türk ve Acem hükümdarı, ulusların efendisi yüce emir Muhammed Dâd İspehsâlâr Bey” şeklinde geçen ifadeden,

Batı Türkistan'da bir beyliğin hükümdarı olduğunu anlıyoruz. (Banarlı 1971: 242)

فِي مَدْحِ أَمِيرِ الْأَجَلِ دَادِ سِبْهَسَالَرِ
بَيْتِكَ عَلَيْنَا رَحْمَتُهُ وَالْغُفْرَانُ

fî medhi emîri'l-ecell dâd sibehsâlâr /isbehsâlâr big
'aleyhi'r-raḥmeti / raḥmetü ve'l-gufrānu

فِي مَدْحِ أَمِيرِ الْأَجَلِ دَادِ سِبْهَسَالَرِ
بَيْتِكَ عَلَيْنَا رَحْمَتُهُ وَالْغُفْرَانُ

Ayasofya 4757 ve Topkapı Sarayı 35552 nüshalarındaki Muhammed Dād İspehsālâr Beyin adının geçtiği Arapça ifade (*Büyük emir Muhammed Dād İspehsālâr Beyin (ra) medhi hakkında*) (Arat 1992:44 – LXVIII ve CXXII)

الاعظم

فِي مَدْحِ أَمِيرِ الْأَمَلِكِ التُّرْكِيِّ وَالْأَمَلِكِ الرَّقَابِ
الْأَمِيرِ دَادِ سِبْهَسَالَرِ رَحْمَتُهُ وَالْغُفْرَانُ

fî medhi emîri'l-a'zam meliki't-türki ve 'acem māliki rikābi'l-
ünem muḥammed dād ispehsâlâr big raḥmetü'llāhi 'aleyhi

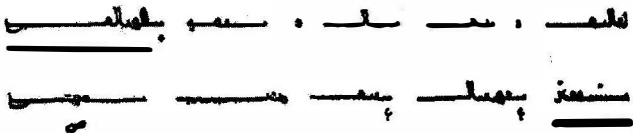
Semerikand nüshasının 9. sayfasında yer alan Muhammed Dād İspehsālâr Beyin adının geçtiği Arapça ifade (*Türk ve Acem hükümdarı, milletlerin efendisi, yüce emir Muhammed Dād İspehsālâr Beyin (ra) medhi hakkında*) (Arat 1992:44 ve IV)

Atebetü'l-Hakâyık'ın Anlamı

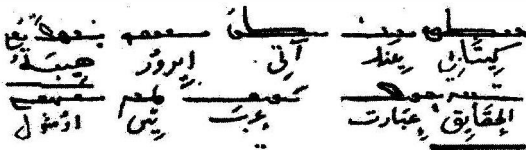
Kitabın adı üzerinde epey çok tartışma olmuştur. Necip Âsım'ın *Hibetü'l-Hakâyık* (Gerçeklerin Bağışı) okuduğu bu kitaptan bahsederken Fuad Köprülü "daha doğru okunuş tarzıyla *Aybet al-Hakâyık* (Gerçeklerin Heybesi) diye söz eder. (Köprülüzade, 1934:95/111) Bazı dilci ve araştırmacıların da *Haybetü'l-Hakâyık* (Gerçeklerin Anlamsızlığı), *Gaybetü'l-Hakâyık* (Gerçeklerin Kaybı / Bilinmezliği / Gizliliği) şeklinde okuyanlar da olmuş, fakat bunlara Jean Deny karşı çıkmıştır.

Ayasofya Kütüphanesi (4012) (Semerkand) Nüshasının 1. sayfasında yer alan "Atebetü'l-Hakâyık Kitabı" adı.

Ayasofya Kütüphanesi (4012) (Semerkand) Nüshasının 119. sayfasında yer alan "Atebetü'l-Hakâyık" adı.

Ayasofya Kütüphanesi 4757de kayıtlı eserin 52. sayfasında yer alan "hibetü'l hakâyık" adı.

كُنَائِي نِينَكِ آتِي اَيِرور هَيْتْ
حَقَائِقْ عِبَادَتْ عَرَبْ دِيْنِ اَوْشْ اُولْ

Topkapı Sarayı Kütüphanesi (35552)'ndeki eserin 48. sayfasında yer alan "hîbetü'l-hakâyık" adı.

Bu adların, kitabın özüne ters düştüğünü söyleyen Reşid Rahmeti Arat, Uygur harfleri ile yazılmış bulunan ve mevcut nüshaların en eskisi (H. 848 / M. 1444) sayılan Ayasofya Kütüphanesinde bulunan Semerkand nüshasında "*hattat eli ile yazılmış, büyük ve güzel Uygur harfleri*" ile açık ve net bir şekilde *Atebetü'l-Hakâyık Kitabı* şeklinde yazılı olduğunu ve kitabın asıl adının bu olduğunu belirttikten sonra sözünü ettiği nüshada "bulunan '*atebe*' ta-biri ise, 'bab' ve 'kapı' ile alâkalı 'eşik' anlamı ile, bu esere daha uygun bir isimdir." der. (Arat 1992:9) Buna göre, *Atebetü'l-Hakâyık*'ın anlamı "Gerçeklerin Eşiği" demektir. Kitabın adında yer alan 'atebe'nin sonraki istinsahlarda "hîbe"ye çevrildiği anlaşıyor.

Biz de bu eserimizde Arat'ın kullandığı ismi yani *Atebetü'l-Hakâyık*'ı tercih ettik. Bununla beraber alıntılarda ve kaynaklarda, alıntı ve kaynak sahibinin kullandığı ismi olduğu gibi kullanmayı daha doğru bulduk.

Atebetü'l-Hakâyık'ı ilk defa bilim dünyasına tanıtan Necib Âsım Balhasanoğlu (Yazıksız) olmuştur. O, İstanbul Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) öğretim görevlisi iken 1906 yılında Ayasofya Kütüphanesinde bulunduğu (B) nüshasını *Un texte ouïgour du XIIe siècle* adıyla metnin bir kısmını yayınlamıştır. Daha sonra da biri fotokopi, diğeri

de metin, çeviri ve açıklama olmak üzere iki kısım olmak üzere *Hibetü'l-Hakâyık* adıyla (1918) yayınlamıştır. Tamamen Uygur harfleri ile yazılı bir başka nüsha da yine aynı kütüphanede Kilisli Rifat (Bilge) tarafından bulunmuştur. 1925 yılında da bu nüsha ile A nüshasını karşılaştıran "*Uygur Yazısı ile Hibetü'l-Hakâyık'ın Diğer Bir Nüshası*" adlı makalesini yayınlamıştır. (N. Âsım 1925)

M. Fuat Köprülü, J. Deny, T. Kowalski ve W. Radloff gibi Türkologlar tarafından incelenen ve işlenen *Atebetü'l-Hakâyık*, Reşid Rahmeti Arat tarafından mevcut bütün nüshalar taranarak karşılaştırmalı, tenkitli basım ve tercümesi yapılarak 1951 yılında yayınlanmıştır.

Atebetü'l-Hakâyık Türkiye'den başka Özbekistan'da da oldukça ilgi görmüştür. Aybek, S. Muttalibov, N. Mollayev, K. Mahmudov gibi Özbek bilim adamları tarafından araştırılıp incelenmiştir. *Atebetü'l-Hakâyık*'tan bazı parçalar "*Özbek Edebiyeti Tarihî Hrestomatiyası*" (1940), "*Özbek Poeizziyasining Antologiyası*" (1948) "*Özbek Edebiyeti*" (1960), "*Özbek Şi'riyeti Antologiyası*" (1961)'nda yayınlandığı görülür. 1971 yılında K. Mahmudov'un, elyazmalarını esas alarak hazırladığı tenkitli basım G. Gulam yayınları arasında çıkmıştır. 1972 yılında da aynı yazarın "*Ahmed Yügnekiyning 'Hibetül Hakâyik' Eseri Hakida*" adındaki kitabı Fen Neşriyatı arasında yayınlandı. Bu çalışma daha da geniş tutulmuş olup "Giriş, Fonetik, Morfoloji, Tenkitli Metin, Transkripsiyon, Şerh ve Sözlük" bölümlerini ihtiva etmektedir.

Konusu ve Özellikleri

Erdemli olmanın yollarını öğreten *Atebetü'l-Hakâyık*, 12. Asrın başlarında yazılmaya başlanmış ve Türk illerinde ağızdan ağıza dolaşan bir öğütname olmuştur.

(Sevinç Çokum)

Atebetü'l-Hakâyık, Klâsik Türk edebiyatında görülen düzene sahiptir. Eserin baş tarafında besmele ile başlayan 10 beyitlik bir “*tahmid*” (Allah’a övgü), ardından 5 beyitlik “*na’t*” (Peygamberi övme) ve 5 beyitlik “*Dört Sahabenin Övgüsü*” yer almaktadır.

Kitabın ithaf edildiği ve sunulduğu *Büyük Emîr Muhammed Dâd İspehsâlâr Beyin methiyesi* 14 beyit tutmaktadır.

Beşinci bölümde yazar, kitabını niçin yazdığını anlatmaktadır. Bu bölüm 6 beyittir.

Bundan sonra asıl konuya geçilmektedir. Şair düşüncelerini bölümler hâlinde aktarmaktadır. Her bölümün başlığı Arapça ile yazılmıştır. Ayrıca manzumenin biçimi değişmektedir. Buraya kadar olanlar, beyitler hâlinde iken bundan sonrası dörtlüklerle yazılmıştır. Bu bölümler şunlardır:

- a) Bilginin yararı ve bilgisizliğin zararı hakkında (12 dörtlük)
- b) Dilin muhafazası hakkında (12 dörtlük)
- c) Dünyanın dönekliği hakkında (12 dörtlük)
- d) Cömertliğin methi, hasisliğin zemmi hakkında (10 dörtlük)
- e) Tevazu ve kibir hakkında (7 dörtlük)

- f) Harislik hakkında (6 dörtlük)
- g) Kerem, hilm ve diğer iyilikler hakkında (16 dörtlük)
- h) Zamanenin bozukluğu hakkında (21 dörtlük)
- ı) Kitap sahibinin özü hakkında (5 dörtlük)

Atebetü'l-Hakâyik, şairi tarafından, 5 bölümü beyitlerle, 9 bölümü de dörtlüklerle olmak üzere 14 bölüm olarak düzenlenmiştir. Adı bilinmeyen bir şair tarafından kitabın sonuna eklenmiş bulunan dörtlükte de bu teyit edilmektedir.

Kitabın bütünü, 40 beyit ve 101 dörtlük olmak üzere 484 mısra tutmaktadır.

Baş tarafta yer alan ve beyitlerle yazılmış beş bölümün konu ve manzume biçimi göz önüne alındığı zaman Klâsik edebiyatımızın ilk divan örneklerinin yerleşmeye başladığını açıkça görebiliriz. Daha sonra gelen asıl bölümün ise dörtlüklerle meydana getirilmiş olması, Türk şiir zevkinin temel biçimlerinin henüz terk edilemediğini göstermektedir. Bu konuda Nihat Sami Banarlı şu tespitte bulunmaktadır:

“Bunlar ve bunları takip edecek daha başka eserler açıkça göstermiştir ki İslâmlıktan önce Türk Edebiyatında şekil bakımından klâsik çehre almış ve an’aneleşmiş bir millî söyleyiş zevki vardır. Bu zevk, İslâmlıktan sonra, ortak İslâmî edebiyatın çok kuvvetli ve hâkim tesirlerine rağmen, kolay kolay sönmemiş ve devam etmiştir.” (Banarlı 1971: 243)

Atebetü'l-Hakâyık, dörtlükler hâlinde yazılmış olmasına rağmen ölçüsü aruz'dur. Arapların müte'ârib adını verdikleri ve *Şehname* vezni olan "feûlün feûlün feûlün feûl" vezni ile yazılmıştır. Bu kalıp Türklerin yaygın olarak kullandıkları 11'li hece ölçüsüne çok uygun düşmektedir. Şairin arûz tekniğini ustaca kullandığı söylenemez.

"Vezne uygun gelmeyen mısralar çok azdır... İptidaîlik ve kusurluluk, eserde baştanbaşa ve sarahatle göze çarpmaktadır; mesela, Arap ve Acem kelimelerinin uzun heceleri burada çok defa kısa okunmakta ve Türkçe kısa heceler de çok defa vezin zaruretiyle uzatılmaktadır... Henüz arûz kalıplarına yeni yeni alışmaya başlayan Türkçenin... bundan daha muvaffakiyetle kullanılması esasen imkânsızdı. Yani bu iptidaîlik Edib Ahmed'de değil, dilin ve nazım tekniğinin umumî tekâmülüne aittir." (Köprülüzade 1934: 104)

Beyitlerle yazıldığını belirttiğimiz ilk beş bölümün beş ayrı gazelden ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar, Tanrıya münacat, Peygamberin, Dört sahabenin ve Muhammed Dâd Sipehsâlâr Bey'in övgüsü ile kitabın yazılış gayesini açıklayan kısımdır. Burası mesnevî tarzındadır. Bu kısım toplam olarak seksen beyit tutmaktadır. Biçim olarak farklı düzenlenmiş olan bu kısma kitabın giriş bölümü gözeyle bakılabilir.

Asıl bölüm olan ve dörtlüklerle yazılı kısım, kafiye düzeni bakımından mâni tarzındadır: *a-a-b-a*.

"Her ikisi de Karahanlı devrine ait olan Atabetü'l-Hakaayık ile Kutadgu Bilig'i birbirinden ayıran en önemli özellik budur. Kutadgu Bilig'in beyitler hâlinde ve mesnevi tarzında

yazılmasına mukabil Atabetü'l-Hakaayık dörtlükler hâlinde ve mânilerin kafiye düzeninde yazılmıştır. Ancak Kutadgu Bilig'de aralarda zikredilen dörtlüklerin hem vezince, hem de kafiye düzeni bakımından Atabetü'l-Hakaayık ile ayniyet göstermesi ilgi çekicidir." (Ercilasun 1985:158)

Konu, yapı, telif gayesi ve dil bakımından da *Kutadgu Bilig'e* benzemekle beraber tasavvufî ve dinî açıdan Ahmed Yesevî'nin "*Hikmet*"leri etkisinde kaldığı anlaşılan *Atebetü'l-Hakâyık*, geniş bir yayılım sahası bulmuştur. Hatta bu yüzden birbirinden farklı adlar yakıştırılmıştır. (Caferoğlu 1984:75)

Atebetü'l-Hakâyık'ta şiirsel bir özellik aramak boşunadır. O bir ahlâk ve öğüt kitabıdır. Bu yoldaki öğütlerini halkın kolayca hatırd tutabilmesini sağlamak amacıyla şair, manzumenin gücünden yararlanmayı tasarlamıştır. Manzumeyi, düşüncelerinin insanlara ulaştırılmasında bir araç olarak görmüştür. Bu haliyle o, ahlâkî öğütler, ibretli bilgiler veren didaktik manzumeler yazıcısıdır. İlim, cömertlik ve fazilet üzerine kalem oynatan Yüknekî, kendisi bir içtihat ortaya koymamıştır. Bireylerin eğitimi amaçlayan şair, *Türk töresi ile İslâm'ın emirlerini sentezleyerek bir dünya görüşü olgunlaştıran Müslüman Türk toplumunun*, o gün için var olan kültürel değerlerini nakletmekle yetinmiştir. Var olan esasları manzum olarak sunmaya çalışmış, düşüncelerini âyet ve hadîslerle, zaman zaman da Arapça beyitlerle destekleme yoluna gitmiştir. Kendisi geniş hayalli, ince duygulu bir şair değildir. Onun için, şairane duygular değil öğreticilik önemlidir.

Atebetü'l-Hakâyık, yazıldığı dönem, dili, muhtevası bakımından, bir yandan geçmiş Türkistan ve genel Türk medeniyeti, diğer yandan da özellikle Türk dünyası edebiyatı, Türk dili açısından oldukça değerlidir. Eser, din ve dünyanın ancak bilimle öğrenilebileceğini savunur. Tanrıyı, insanı, dünyayı bilmenin sadece bilim yoluyla olabileceğini şair tekrar tekrar söyler.

Özetle, *Atebetü'l-Hakâyık* dinî, ahlâkî bakımdan taşıdığı önemin yanı sıra, bugün için Türk dili araştırmacılarına önemli bir kaynaklık da etmiş bulunmaktadır.

Atebetü'l-Hakâyık'ta, Arapça ve Farsça kelime sayısı, *Kutadgu Bilig*'e oranla oldukça fazladır. Araştırmacılar bunu, eserin dinî muhtevasına bağlamaktadırlar. Çünkü Türklere İslâmiyet Arap, edebiyat ise İran yoluyla ulaşmıştır. Eserde yer alan Arapça ve Farsça kelimeler Türk söyleyişine uygun olarak kullanılmışlardır.

Atebetü'l-Hakâyık'ın Nüshaları

Atebetü'l-Hakâyık'ın elde tam metin hâlinde bulunan üç ayrı nüshası vardır:

1. Ayasofya Kütüphanesi (Semerkand) 4012 Nüshası: Mevcut nüshalar içinde en iyi ve en doğru olanıdır. Kitabın sonundaki ketebeden anlaşıldığına göre, *Zeynelabidin* adında Semerkandlı bir hattat tarafından istinsah edilmiştir. Hattat bu kopyayı 848 Hicrî senesinin Cemaziyelahirinde (=Eylül 1444) bitirdiğini yazmaktadır. Bu tarihlerde Türkistan'da parlak bir kültür hayatını başlatan,

Timur'un en küçük oğlu Şahruh (1407-1447) hüküm sürmektedir. (Akar: 184) Bu kitap Uygur harfleri ile yazılmıştır. Bölüm başlıkları, âyet ve hadîsler, başkalarına ait beyitler Arap harfleri ile yazılmış olup Arapçadır. Hem Arap, hem de Uygur harflerinin yazılışında hattatın ustalığı göze çarpar. Arap yazısının şekillerinin etkisinde kalarak gelişip güzelleşmiş bulunan üslûplu bir Uygur hattı görülen eser yer yer altın yaldızlarla süslenmiştir. Reşid Rahmetî Arat'ın *A Nüshası* diye adlandırdığı bu yazma şimdi Süleymaniye Kütüphanesinin Ayasofya Kitapları bölümündedir.

2. Ayasofya Kütüphanesi 4757 Nüshası: Başka bir Türkçe yazmanın baş tarafında bulunmaktadır. Kete-besinden anlaşıldığına göre *Şeyhzade Abdürrezzak Bahşı* tarafından 17 Zilkâde 884 (30 Ocak 1480) tarihinde İstanbul'da yazılıp bitirilmiştir. Uygur yazısı ile siyah mürekkeple yazılan her satırın altında aynı ifadeler bu kez kırmızı mürekkeple Arap harfleri ile işlenmiştir. Hem Uygur, hem de Arap harfleri sağdan sola doğru yazıldığı için kelime kelime Arap harfleri ile takipte herhangi bir zorluk olmamaktadır. Fatih devrinde İstanbul'da Uygur yazısının kullanılmış olduğunu gösteren belgeler mevcuttur. Uygur yazısını bilmeyenlerin de istifade edilebilmesi için böyle bir yol güdüldüğü düşünülebilir. Arat Hocanın *B Nüshası* olarak adlandırdığı bu yazma da şimdi Süleymaniye Kütüphanesinin Ayasofya kitapları bölümünde bulunmaktadır. (Gülensoy 2000:270)

3. Topkapı Sarayı Kütüphanesi 35552 Nüshası: Bu nüsha da başka bir elyazmasının içinde yer almaktadır.

Müstensihin adı ve istinsah yeri, tarihi belli değildir. Eser Arap harfleri ile yazılmış ve harekelenmiştir. Bu mecmuanın *Atebetü'l-Hakâyık*'tan sonra gelen bölümünün ilk iki sayfasında Süryani harfleri ile karşılığı olan Arap harfleri verilmiştir. Belki de İmparatorluk içinde bulunan diğer unsurlara bu kitapları okumaları için bir kılavuz olarak konulmuş olabilir. Bu eserin imlasından İstanbul'da istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Hâlen Topkapı Sarayı Kütüphanesinin Hazine Kitapları arasında bulunmaktadır.

Bunlardan başka Fuat Köprülü'nün bahsettiği eksik sayfaları olan Seyid Ali Kütüphanesi Nüshası (sonradan kaybolmuş) ile bazı eserler arasında yer alan *Atebetü'l-Hakâyık*'a ait dörtlük, Berlin Prusya Akademisinde Türkçe metinler arasında bir varak olarak mevcuttur. (Arat 1992: 32-37)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ATEBETÜ'L-HAKÂYİK
NÜSHALARINDAN
ÖRNEK SAYFALAR

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَيُّ الْوَكُودُ حَمْدُ أَيُّدٍ مِنْ سَنَكَا
 سَنِكَ رَحْمَتِكَ دِينِ أَوْ مَارَمَنْ أَوْ شَكَا
 شَامُوا أَيُّوْفَانِي سَرَا بُو نِيلِيم
 إِيْمَارُجَه آيَايِنْ يَارِي يِيرْ مَنَكَا
 سَنِكَ بَارِ لِيغِينِكَ غَه شَوُعْ لَوْقِ يِرُورْ
 جُمَاتْ جَانُودْ أَوْجُفَانْ يُوْكَوْرْ كَانْ نَانَكَا
 سَنِكَ يِيرِ لِيغِينِكَ غَه دَلِيلْ أَرْقَاغَنْ
 بُولُودْ بَرْتَنِكَ إِيْجَه دَلِيلْ لَرْمِينِكَ

Atebetü'l-Hakâyik'tan bir sayfa. (C-1-8)

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü Nr. 4757'de

Bismillâhi'r-raḥmāni'r-rāḥim

ilâhî öküş ḥamd ayur men senğa
seniñ raḥmetiñdin umar men onğa

*(Allah'ım, çok hamd ederim ben sana;
Senin rahmetinden umarım hayır.*

şenāmu ayuğay sezā bu tilim
unarça ayayın yāarı bir mañğa

*(Övmeye güç yetiremez bu dilim;
Gücümce öveyim yardım et bana.)*

seniñ barlığıñğa tanuğluk birür
cumāt cānver uçğan yügürgen neñge

*(Senin varlığına tamklık verir;
Canlı cansız; uçar, yürür ne varsa.)*

seniñ birliğiñğa delil arkağan
Bulur bir neñ içre deliller miñge

*(Senin birliğine kanıt arayan
Bulur bir nesnede binlerle kanıt.)*

Önceki sayfada yer alan metnin okunuşu ve dil içi çevirisi.

سُونىڭدا كاسىيلىك تىڭايران كاسىيلىك
 ايران كورگى عىقل اولۇ سونىڭدا شىنلىك
 بىلىك سىز بىلىك ھىز سونىڭدا تىڭا خالى
 بىلىك سىز سونىڭدا كاسىيلىك
 بىلىك بىلىدى بولدى اران بىل كولوڭ
 بىلىك سىز نىرىك لە بىنىك كورگى لۇڭ
 بىلىك لىك اير اولدى اتي اولادى
 بىلىك سىز ايسان ايركان اتي اولۇڭ

(C 89-96)

süngekke yilig teg érenke bilig
éren körki 'aql ol süngeknin yilig
biligsiz yiligsiz süngekte teg hālī
yiligsiz süngekke sunulmas élig

(Kemikte ilik gibidir insana bilgi,
İnsanların süsü akıldır, kemiğinki ilik.
Bilgisiz, iliksiz kemik gibi bomboş,
İlksiz kemiğe sunulmaz el.)

bilig bildi boldı eren belgülüg
biligsiz tirigle yitik körgülüg
biliglig ér öldi atı ölmedi
biligsiz isen irken atı ölüg

(Bilgi sahipleri belli olur
Bilgisiz, sağken yok görülür
Bilgili insan öldü, adı ölmedi
Bilgisiz sağ iken, adı ölüdür.)

هېڅېنه — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې —

هېڅېنه — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې —

هېڅېنه — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې —

هېڅېنه — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې —

هېڅېنه — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې —

هېڅېنه — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې —

هېڅېنه — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې —

هېڅېنه — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې — هېڅنې —

(A 97-104)

biliglig birine biligsiz minggin
tenggeqli tenggeti biliglig tenggin
bağa körgil emdi uğa sınayu
ne neng bar bilig teg asıglıg önggin

(Bilgilinin birine, bilgisizin binini
Deneyen denedi bilgili dengini,
Bak da gör şimdi anlayıp sınayarak
Hangi şey var bilgi gibi yararlı en başta.)

bilig birle 'ālim yoğar yoğladı
biligsizlik imni çökerti kodı
bilig yind usanma bil ol hağ resul
bilig çinde erse siz arğatı teti

(Bilgi ile bilgin yukarılara yükseldi
Bilgisizlik adamı düşürdü aşağı,
Bilgiyi ara, usanma bil ki o Hakk Rasul
Bilgi Çin'de ise de siz arayın dedi.)

(B 105-112)

biliglig biligni eđergen bolur
bilig tatğın ay dost biliglig bilür
bilig bildürür erke bilig ığadrını
biligni biligsiz adın ne ılur

(Bilgili, bilgiyi arayan olur,
Bilginin tadını, ey dost, bilgili bilir.
Bilgi bildirir, iyi bil, bilginin değerini,
Bilgiyi bilgisiz, başka ne eder.)

biligsizke ھاқ söz tatıksız irür
arğa pend naşıhat asığsız irür
ne türlüğ arığsız arıra yudise
cāhil yup arımaz arığsız irür

(Bilgisize doğru söz tatsız olur,
Ona, öğüt, nasihat yararsız olur.
Ne türlü, kirli arınır yıkayınca;
Cahil yıkanıp arınmaz, kirli olur.)

توغا کورمازار دى ادب نوڭک کوزى
 توکانى بواون نور تبارا بجا سوز
 يغان بولسا يوكلوک اوز سندا ز
 انىڭ توشى بولغاي بوسوز نوڭک انا
 D 485-488

(D 485-488)

toğa körmez erdi edibnırñ közi
 tükedi bu on tört bab içre sözi
 yağan bolsa yüglüg özesinde zer
 anıñ tuşı bolğay bu söznüñ azı

(Doğuştan görmez idi edibin gözü
 Tüketti bu on dört bölümde sözü
 Fil olsa yüklü, üzerinde altın
 Onun benzeri olur bu söz en az)

NOT: Bu bölümdeki örneklerin tümü ARAT'tan alınmıştır.

KAYNAKLAR

- AKAR, Doç. Dr. Ali (2006) *Türk Dili Tarihi*, Ötüken Neşriyat yay. İstanbul.
- ARAT, Reşid Rahmeti (1992) *Atebetü'l-Hakâyık*. Ankara, TDK
- BANARLI, Nihad Sâmi (1971) *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi -I*. İstanbul: MEB yay.
- CAFEROĞLU, Prof. Dr. Ahmet (1984) *Türk Dili Tarihi I-II*. İstanbul, Enderun Kitabevi.
- ÇOKUM, Sevinç "Ellerin En Kutlusu" *Halka ve Olaylara Tercüman*, 18.01.2006
- Dergâh Yayınları, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 1. İstanbul, 1977
- ERCİLÂSUN, Dr. Ahmet B. (1977) "Edib Ahmed b. Mahmud Yüknekî" *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 2. İstanbul, Dergâh yay.
- ERCİLÂSUN, Dr. Ahmet B. (1985) "Edib Ahmed Yüknekî ve Atabet ül Hakaayık" *Başlangıcından Günümüze Kadar Büyük Türk Klâsikleri-Tarih, Antoloji, Ansiklopedi* c. 1, s.158-164, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ERCİLÂSUN, Dr. Ahmet B. (1991) "Atebetü'l-Hakâyık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* c. 4, s. 50-1, İstanbul.
- ERCİLÂSUN, Prof. Dr. Ahmet B. (1993) "Edib Ahmed Yüknekî ve Atabetü'l-Hakâyık", *Başlangıcından Günümüze Kadar Türk Edebiyatları Antolojisi*. c. 1, s. 114-118, Kültür Bakanlığı, 1993, Ankara.

ERCİLÂSUN, Prof. Dr. Ahmet B. (1994) "Edib Ahmed Yükeki", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* c. 10, s. 421-422, İstanbul.

GÜLENSOY, Prof. Dr. Tuncer (2000) *Türkçe El Kitabı*, Ankara, Akçağ yay.

KABAKLI, Ahmet (1966) *Türk Edebiyatı* c. 2. İstanbul: Türk Ed. Vakfı Yay.

Kowalski T. (1928) "Hibat-ul-Haqa'iq" *Körösi Csoma-Archivum I* s. 5 (Türkçe çev. Köprülüzade Ahmed Cemal) *Türkiyat Mec.* II 546-549

KÖPRÜLÜ, Fuad, (1923) "İmam Âzam Talebesinden Bir Türk Şairi" *Tevhid-i Efkâr*, 20 Birinci Kânun.

KÖPRÜLÜ, Fuad, (1925) "'Aybetü'l-Hakâyık'a Dair" *Türkiyat Mecmuası I* s. 255-257

KÖPRÜLÜ, Fuad, (1926) *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul.

KÖPRÜLÜ, Fuad, (1928) "Hibetü'l-Hakâyık'a Ait Yeni Malumat" *Türkiyat Mecmuası II*, s. 546-549, İstanbul.

KÖPRÜLÜ, Fuad, (1934) "Hibet al-Hakâyık Tetkiklerinin Bugünkü Hâli" *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, s. 91-112, İstanbul, Kanaat yay.

KÖPRÜLÜ, Fuad, "Hibet'el Hakâyık Hakkında Yeni Bir Vesika". *Millî Tettebular Mecmuası*. s: 5, 369-380

KÖPRÜLÜZADE, Ord. Prof. Dr. Fuad, (1934) "Hibet al-Hakâyık Hakkında Yeni Bir Vesika Daha" *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, s. 84-90, İstanbul, Kanaat yay.

KÖPRÜLÜZADE, Ord. Prof. Dr. Fuad, (1934) "Hibet al-Hakâyık Hakkında Yeni bir Vesika" *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, s. 74-83, İstanbul, Kanaat yay. (Türkiyat Mecmuası C. II (1928) s. 546-549'daki makale olup bazı ilaveler yapılmıştır.)

KÖPRÜLÜZADE, Ord. Prof. Dr. Fuad, (1934) "Hibet al-Hakâyik" *Türk Dili ve Edebiyat Hakkında Araştırmalar*, s. 45-67, İstanbul. İstanbul Kanaat Yay. (Millî Tettebbular Mecmuası S.V.1331/1332 s. 369-380'deki makale)

KÖPRÜLÜZADE, Ord. Prof. Dr. M. Fuad (1934) "XII. Asır Türk Şairi Edib Ahmed". *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*. s. 63-73, İstanbul, Kanaat yay. (Türkiyat Mecmuası c. I (1925) s. 255-257'deki makale).

MAHMUDOV, K. (1968) Hibatu'l-Hakâyik, Taşkent.

MAHMUDOV, K. (1972) Ahmad Yuknakining "Hibatu'l-Hakâyik" Eseri Hakida, Taşkent.

MENGİ, Prof. Dr. Mine (1999) *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. 5. bs. Ankara: Akçağ Yayınları,

N(ecib) Â(sım) (Balhasanoğlu) (1906) "Un texte ouïgour du XIIe siècle" *Keleti Szemle* VII, s. 257-279

Necib Âsım (Yazıksız) (1925) "Uygur yazısı ile Hibetü'l-Hakâyik'in Diğer Bir Nüshası" *Türkiyat Mecmuası I*, 227-233.

Radloff, W. (1907) "Ein uigurischer Text aus dem XII. Jahrhundert" *Bulletin de l'Académie des sciences de Saint-Petersburg*. s. 377-394

Sabah Gazetesi, *Meydan Larusse- Büyük Lugat ve Ansiklopedi*, C. 6. Tarihsiz.

Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (1992) *Türk Dünyası El Kitabı*, 2. bs. Ankara,

Türkiye Diyanet Vakfı, *İslâm Ansiklopedisi* (1985) C. 4. İstanbul.

UYSAL, Selçuk (2007) "Atabetü'l-Hakâyik Yazarı Edib Ahmed'in Mezarı ve Yüknək'in Neresi Olduğu Hakkında" *Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları*, Aralık 2007, Cilt 1, Sayı 6, s. 1197-1199

İNDEKS

âbid: 29
Acem: 19
ağırbaşlılık: 27
Ahmed Yesevi Üniversitesi:
40
Ahmed Yesevî: 51
alçak gönüllü: 24, 25
Ali Şîr Nevaî: 38, 39
Ali, Hz. (Halife): 15
Allah: 13, 14, 15, 18, 19,
20, 21, 24, 25, 26, 29,
30, 31, 32, 33, 39, 48,
57
Arap harfleri: 53, 54
Arap/lar: 19, 50, 53
Arat, Reşit Rahmeti: 9, 38,
40, 42, 43, 46, 47, 53,
54, 64, 65
ârif: 29
Atebetü'l-Hakâyık: 3, 9, 10,
33, 35, 37, 38, 40, 42,
43, 45, 46, 47, 48, 49,
50, 51, 52, 54, 55, 56,
65

Ayas: 16
Ayasofya Kütüphanesi: 43,
45, 46, 52, 53
Bağdat: 38
Balhasanoğlu, Necib Âsım:
45, 46
Banarlı, Nihat Sami: 39, 40,
49, 65
Barthold: 42
Başak Burcu: 16
Berlin Prusya Akademisi: 54
Bilge, Rifat: bk. Kilisli Rifat
bilgi çağı: 7
bilgi sahibi: 18, 19
boşboğaz: 20
büyüklenme elbisesi: 24
Caferoğlu, Prof. Dr. Ahmet:
50, 65
cimri/lik: 22, 23, 24, 30
cömert/lik: 23, 24
Çağbayır, Yaşar: 3, 10
Çokum, Sevinç: 48
Deny, Jean: 45, 47

dilini gözetmek: 19
 doğruluk elbisesi: 21
 doğruluk: 20
 dostluk: 28
 dört sahabe: 50
 dünya (dünya malı): 22, 30
 düşmanlık: 27
 Ebubekir, Hz. (Halife): 15
 Edib Ahmed bin Mahmud
 Yüknekî: 3, 31, 32, 33,
 37, 38, 39, 40, 41, 42,
 43, 50, 65, 66, 67
 Edib Mahmud: 32
 Emir Seyfeddin: 32, 37
 Ercilâsun, Dr. Ahmet: 37,
 40, 51
 erdem/liler: 30, 32, 37
 Fârûk: bk. Ömer, Hz. (Hali-
 fe)
 Gazneliler: 39
 gönül almak: 28
 Hırs: 25, 26
Hibetü'l-Hakâyık: 38, 45,
 47, 66, 67
 Hint mutasavvıfları: 38
 İmam Ebû Yûsuf: 39
 İmam Muhammed: 39
 İmam-ı Â'zam: 38, 39
 İstanbul Darülfünun'u (İs-
 tanbul Üniversitesi): 46
 İstanbul: 43, 46, 53, 54, 56,
 65, 66, 67
 Jüynek: bk. Yüknek
 Kabaklı, Ahmet: 37

kader: 30, 31
 Kadir-i Mutlak: 13, 30
 Karahanlı devri: 50
 Karahanlılar: 37
 Kâşgar dili: 33, 38
 Kazakistan: 40, 42
 kibir: 25
 Kilisli Rifat (Bilge), 47
 Kowalski, T.: 47
 Köprülü, Prof. Dr. Fuat: 38,
 39, 40, 45, 50, 54, 66,
 67
 Köprülüzade: bk. Köprülü,
 Prof. Dr. Fuat
Kutadgu Bilig: 8, 9, 37, 50,
 51, 52
 Mahmud Yüknekî: 32, 37,
 38, 42
 Mahmudov, K.: 47
 mescit: 29
 Meyhane mahallesi: 29
 Moğollar: 41
 Molla Câmi: 38
 Mollayev, N.: 46
 Muhammed Dâd Sipehsâlâr
 Bey: 16, 41, 43, 48, 50
 Muttalibov, S.: 47
 Nâdircan Bey: 41
 Nebiyy Mustafa: bk. Pey-
 gamber, Hz.
Nefahatü'l-Üns: 38
Nesâimü'l-Muhabbe: 38
 Nuşirevan: 16
 Oğuz: 42

Orta Asya Türk Tarihi Hak-
kında Dersler: 42

Osman, Hz. (Halife): 15, 16
öfke: 27

Ömer, Hz. (Halife): 15, 16
Özbekistan: 47

Peygamber, Hz.: 14, 33, 48,
50

Radloff W.: 46

Resul/ler: 14, 18, 20

riya: 29

Sabran: 41, 42

Sahabe: 14, 48

Selçuklular: 39

Semer kand: 45, 46, 52

Seyid Ali Kütüphanesi: 54

Sır-Derya: 42

Simak Yıldızı: 16

Sipehsâlâr Bey: bk. Mu-
hammed Dâd Sipehsâlâr
Bey

Süleymaniye Kütüphanesi:
56

Şahruh (Timur'un en küçük
oğlu): 53

Şehname: 39

Şeyhzade Abdürrezzak

Bahşi: 53

Tarhan, Arslan Hoca: 33,
38, 41

Timur devri: 37, 53

Topkapı Sarayı Kütüphane-
si: 43, 46, 53

Türkistan: 38, 40, 41, 42,
44, 52

Uygur hattı/yazısı: 47, 53

Uysal, Selçuk: 41

uysallık: 26

vefa: 28

yalan söz: 21

yaşak (geveze) dil: 20

yardımseverlik: 26, 27

Yese: 40, 41, 42

Yoksulluk: 22

Yüknek: 32, 40, 41, 42

Zeynelabidin (Semerkandlı
bir hattat): 52

Zeynelâbidin bin Sultanbaht
Cürcânî Hüseyinî: 33

EDİB AHMED BİN
MAHMUD YÜKNEKÎ

GÜNÜMÜZ DİLİYLE
Atebetü'l-Hakâyık
GERÇEKLERİN
EŞİĞİ

HAZIRLAYAN
YAŞAR ÇAĞBAYIR

Kutadgu Bilig'den yarım yüzyıl kadar sonra kaleme alınmış bir ahlâk ve öğüt kitabı olan **Atebetü'l-Hakâyık**'ı, Türkçe'nin bugüne kadarki en büyük sözlüğünü [**Ötüken Türkçe Sözlük**] yazmış olan üstad **Yaşar Çağbayır** günümüz Türkçesine aktardı. Bu aktarmada serbest davranılmış, ama özüne sadık kalınmıştır. Onun sözlerini kelimesi kelimesine çevirmek yerine gençlerimizin **Atebetü'l-Hakâyık**'la yüz yüze gelmelerini amaçlamıştır. Bilimsel arayışlar için R.R. Arat hocanın akademik çeviri ve incelemesi başta olmak üzere diğer çalışmalara başvurulabilirse de, bu kitapçıkta böyle bir eserin varlığından ve özünden gençlerin haberdar olmaları ve onlara yararlı olmak gayesi güdülmüştür. Kitapta eser, yazarı ve devri hakkında bilinenler ile eserin metni, bir solukta okunuvabilecek şekilde düzenlenmiştir.

Günümüz Diliyle Atebetü'l-Hakâyık, "bilgi çağı" koşturmacasında, "bilgi"yi "erdem"e yoldaş kılmanın insanlık hayrına bir gayret olduğunu kavrayan gençlerin ve aydınların ilgisine sunulmuştur.

ISBN 978-975-437-723-1

9 789754 377231